

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra PVH a archivního studia

Bakalářská práce

Tereza Červencová

**Správa kultury v době formování první Československé republiky
(Lidová výchova v českých zemích a její správa
v letech 1918-1922)**

Culture administration the period of the shaping of The first Czechoslovak
(General education in the Czech lands and its administration from 1918 to 1922)

Praha 2018

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Šouša, Csc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce panu doc. PhDr. Jiřímu Šoušovi, Csc., za cenné rady a odborné vedení, které mi během psaní této práce poskytl.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 1. 2018

.....
Tereza Červencová

Klíčová slova:

Ministerstvo školství a národní osvěty, organizace, struktura, kultura, kulturní život, lidová výchova, Československá republika

Key words:

Department of Education and national culture, organization, structure, culture, cultural life, general education, Czechoslovakian republic

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá lidovou výchovou v Českých zemích v době formování první Československé republiky. Pracuje s pojmem lidové výchovy, který je dnes téměř zapomenut i přes to, že některé jeho složky byly převzaty do novějších vědních oborů, jako je například andragogika. Práce zkoumá obor lidové výchovy v době jejího největšího rozmachu a zájmu obyvatelstva, který pramenil zvláště z nadšení ze vzniku samostatného Československého státu a touze po sebevzdělávání. Zkoumáním postavení lidové výchovy v Československu lze lépe pochopit, z jakých principů vychází dnešní vzdělávání dospělých a jak se myšlenky lidové výchovy promítly do našeho vnímání československé společnosti.

První část bakalářské práce představuje nástin historického vývoje Československé republiky v době jejího vzniku, organizační strukturu veřejné správy v závěru habsburské monarchie a podobu lidové výchovy před rokem 1918. Dále je vymezen pojem lidové výchovy a jeho konkrétní složky. Segment textu je věnován legislativnímu konceptu lidové výchovy a jeho dopadům na reálné zřízení ve státě. Ve druhé části je zkoumáno fungování a organizace ústředního orgánu pro lidovou výchovu, Ministerstva školství a národní osvěty. V posledních dvou kapitolách je rozebrána struktura orgánů spravujících oblast lidové výchovy na úrovni okresů a obcí.

Abstract

This thesis discusses the general education in Czech lands during the formation of the first Czechoslovakian Republic. It introduces the term general education, which is nearly forgotten nowadays, even though several sections of general education are adopted in new science branches, such as andragogy. The thesis describes general education during its biggest expansion and people's interest, which resulted especially from the excitement about the formation of the independent Czechoslovakian country and from people's self-education desires. By researching the position of general education in Czechoslovakia, we can better understand the principles which today's adult education is based on, and how has the ideas of general education reflected in our perception of the Czechoslovakian society.

The first part of the thesis introduces an outline of the historical development of Czechoslovakian Republic during its formation, an organisational structure of public

administration at the end of the Habsburg Monarchy, and the form of general education before 1918. Next, the term general education and its individual components are defined. One segment of the text discusses the legislative concept of general education and its impact on the actual state's organisation.

The second part of the thesis describes the organisation of the central body for general education - the Ministry of Education and Public Enlightenment. In the last two chapters, the structure of the bodies managing the general education in cities and local districts is analysed.

Obsah:

1.	Úvod.....	9
1.1.	Vymezení tématu, cíle a struktura práce	9
1.2.	Pojednání o pramenech a literatuře	11
2.	Nástin historického a společenského vývoje	15
2.1.	Dějinný kontext let 1918-1922.....	15
2.2.	Nástin struktury státní politické správy v závěru habsburské monarchie a na počátku Československé republiky	20
2.3.	Správa kultury a podoba lidové výchovy před rokem 1918	23
3.	Pojem lidové výchovy a její konkrétní nástroje v době formování první Československé republiky	27
3.1.	Pojem lidové výchovy.....	27
3.2.	Členění nástrojů lidové výchovy a její nejdůležitější složky	28
3.2.1.	Knihovnictví v obcích.....	30
3.2.2.	Lidovýchovné kurzy a školy.....	32
3.3.	Zařízení pro národnostní menšiny.....	34
3.4.	Osoba lidovýchovného pracovníka	35
4.	Legislativní normy vydané po vzniku Československé republiky tvořící rámec pro správu lidové výchovy	38
5.	Ministerstvo školství a národní osvěty jako centrální orgán lidové výchovy v době formování první Československé republiky	42
5.1.	Organizační struktura ministerstva	43
5.2.	Personální obsazení ministerstva	46
5.3.	Agenda a kompetence ministerstva v oblasti lidové výchovy	48
6.	Okresní osvětové sbory.....	51
6.1.	Organizace okresních osvětových sborů	52
6.2.	Činnost a pravomoc okresních osvětových sborů	53

7. Místní osvětové komise	55
8. Závěr	57

Seznam zkratk

Seznam pramenů a literatury

Seznam příloh

Přílohy

1. Úvod

1.1. Vymezení tématu, cíle a struktura práce

Předkládaná bakalářská práce se zabývá lidovou výchovou na území Československé republiky. Časové rozmezí, na které se práce zaměřuje je ohraničeno lety 1918 až 1922. Začátkem roku 1923 byl totiž změněn koncept orgánů lidové výchovy zavedením župních ústředí okresních osvětových sborů. V témže roce bylo také přistoupeno k přeměně největší lidovými samosprávné instituce Osvětového svazu na Masarykův lidový ústav, který by se svou organizací a rozsáhlostí svého působení mohl být tématem samostatné práce. Zkoumané téma lidové výchovy bylo územně zúženo jen na oblast Čech. Zvláště pak z důvodu rozdílné vyspělosti mezi jednotlivými zeměmi. Například na území Podkarpatské Rusi byla lidová činnost v prvopočátcích, zatímco na území Čech měla již svou samosprávnou tradici, na kterou bylo možné navazovat. Také celková úroveň vzdělání obyvatel a všeobecné vědomosti se nedaly v těchto dvou oblastech srovnávat. Vývoj lidové činnosti v jednotlivých územních celcích byl odlišný, což vedlo k jejím rozdílným podobám. Práce se zabývá vznikem právní úpravy v oblasti lidové výchovy, která do roku 1918 existovala pouze na bázi předpisů spolkových orgánů. Práce je také sondou do oblasti teoretické roviny lidové výchovy, a to zvláště proto, že nedodržení zákonů nikdo nesankcioval. To vedlo k tomu, že existovaly oblasti, ve kterých byly zákony naplňovány až po několika letech od nabytí účinnosti.

Téma jsem si vybrala především z důvodu zájmu o všeobecnou kulturu, která se v této době ve velké míře snoubila právě s lidovou výchovou. V širším slova smyslu by se dalo říci, že kultura naplňovala pojem lidové výchovy a napomáhala k jejímu šíření. Bez kultury a jejího zázemí mezi širokou veřejností, by vůbec nebylo možné mluvit o celoplošném působení lidové výchovy v takovém rozsahu. Její podoba v době vzniku republiky, byla specifická. Nastolení tohoto stavu napomohla válka a především její ukončení, které podnítilo rozkvět lidové výchovy a zajistilo početnou základnu pracovníků, kteří s nadšením plnili její poslání. V žádné jiné historické době nebyla této oblasti přisuzována tak velká pozornost. Je velice zajímavé pozorovat, jak se na lidovou výchovu hledí v dnešní době, kdy je její velká část zahrnuta pod pojmem andragogika, a jak byla vnímána po ukončení válečného konfliktu českým národem, který od základu měnil své postavení v Evropě. Vývoj podoby a prostředků lidové výchovy procházel mnoha stádii. Od prvotních tendencí směřujících k sociálně-

politické vyrovnanosti se ideály přesunuly po vzniku republiky k rozšíření státoprávního a občanského uvědomění. Tyto směry byly nejsilnější v prvních letech republiky, přispívala k tomu i podpora prvního československého prezidenta, který velice propagoval vzdělávání a upozorňoval na jeho důležitost. Po dosažení pomyslného cíle ve všeobecném rozhledu v národních otázkách se činnost lidovýchovných institucí pozvolna přeorientovala na zvyšování všeobecného vzdělání obyvatelstva a jeho odborných dovedností, například v hudebním vzdělání či ve výuce cizích jazyků.

Cílem práce je seznámení se samotným pojmem lidové výchovy, který je v dnešní době v této specifické formě převážně zapomenut. Díky představení lidové výchovy v její prvorepublikové podobě, může dojít k lepšímu pochopení, na jakých základech staví dnešní vzdělávání dospělých a proč se ubíralo právě takovými směry, kterými se v průběhu dřívějších let dopracovalo až do dnešní formy. Zvláště porozumění toho, že lidová výchova měla široké spektrum působnosti. Pokusím se představit její nejdůležitější a nejobsáhlejší složky, které ve vymezeném časovém období přispívaly k šíření myšlenek a naplňování cílů lidové výchovy. Velká část práce se zabývá rozбором dobové právní úpravy lidové výchovy, která formovala její podobu a její obraz na veřejnosti. Práce tak podává souhrnný přehled řízení lidové výchovy, a to nejen orgánů politické správy, ale také nastínění toho, jak vypadala podoba lidové výchovy v samosprávné oblasti.

Práce je rozčleněna do sedmi kapitol a některé z nich jsou dále rozděleny na podkapitoly a oddíly. Mezi uvedené kapitoly je zahrnut i úvod a závěr. Úvod se dále člení na dvě části. V první části je přiblíženo téma práce, ve druhé části jsou rozebrány a podrobeny kritice nejdůležitější zdroje, ze kterých bylo při sepisování práce čerpáno. Druhá kapitola nastiňuje historický kontext, který nebylo možné z důvodu jeho obsáhlosti pojmut a vystihnout ve všech jeho aspektech, bylo tedy přistoupeno k nástinu historického období. Dále je zde uvedení do kontextu organizace veřejné správy dané doby. Vývoj správy kultury a lidové výchovy před rokem 1918 a jak se změnila jejich podoba se vznikem nového státního zřízení. Třetí kapitola se věnuje konkrétnímu vymezení pojmu lidové výchovy a jejím nástrojům. V podkapitolách jsou upřesněny dva nejčastější způsoby lidovýchovného působení. Ve čtvrté kapitole je uvedeno rozdělení a popis jednotlivých zákonů, které byly pro oblast správy lidové výchovy vydány. Pátá kapitola pojednává o nejvyšším státním orgánu spravujícím agendu lidové výchovy, Ministerstvu školství a národní osvěty. Zde se zaměřuji především na činnosti spojené s lidovou výchovou a její správou. V šesté kapitole je

přiblíženo fungování orgánů podřízených ministerstvu, a to okresních osvětových sborů a místních osvětových komisí, které byly nižší instancí lidovýchovné státní činnosti.

1.2. Pojednání o pramenech a literatuře

Bakalářská práce byla zpracována na základě většího množství zdrojů, největší skupinu tvořila odborná literatura, která byla doplněna o poznatky z archivního materiálu a elektronických zdrojů.

Informační rámec pro kapitoly o ministerstvu školství a národní osvěty a okresních osvětových sborech vytvořily archivní prameny, konkrétně fondy Národního archivu, Státního oblastního archivu v Berouně a Státního okresního archivu v Rokycanech. Nejprínosnějším fondem Národního archivu byl fond Ministerstvo školství (1918-1949), který pomohl doplnit obraz fungování centrálního orgánu spravujícího lidovou výchovu v době formování Československé republiky. V archivech nižšího stupně byla zjišťována podoba konkrétních okresních a místních osvětových sborů na daném území, aby mohly být jejich prostřednictvím předloženy ucelenější informace v kapitolách zabývajících se těmito nižšími úřady lidové výchovy.

Důležitým zdrojem byly také prameny normativní povahy - tzn. zákony a normy nižší právní síly, které se zabývaly všeobecně lidovou výchovou, správnou lidovýchovných úřadů, právní úpravou jejich fungování a konkrétními směry lidovýchovné činnosti v Československé republice.

Stěžejními publikacemi pro nástin historického rámce byly především dvě knihy. První od autora Zdeňka Kárníka „*České země v éře první republiky (1918-1938)*“, která se zabývá celkovou podobou československého státu po jejím vzniku a pokouší se postihnout všechny její určující aspekty. Zevrubně ukazuje politickou, ekonomickou, sociální, a kulturní situaci.¹ Dále kniha z rozsáhlé edice „*Velké dějiny zemí koruny české*“. Konkrétně se jednalo o svazek XIII, který je dílem několika autorů a představuje obsáhlý zdroj informací především o politickém a hospodářském vývoji československého státu v období od jeho vzniku až do roku 1929.² Z této edice byla také využita kniha „*Velké dějiny zemí Koruny české: Stát*“, která

¹ Zdeněk Kárník, *České země v éře První republiky (1918-1938)*, Praha 2003.

² Antonín Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny české: Svazek XIII. 1918-1929*, Praha 2000.

je součástí tematické řady. Zaměřuje se na průběh vývoje státního zřízení na našem území a na jeho specifické podoby v jednotlivých obdobích.³

Přínosným zdrojem pro pochopení fungování veřejné správy v období před první světovou válkou a po vzniku samostatné československé republiky byla kniha „*Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*“, která pojednává o jednotlivých obdobích našeho státu z pohledu fungování a zřízení veřejné správy a přináší komplexní představení správního vývoje na našem území.⁴

Ohledně teoretické roviny lidové výchovy byla velice přínosná kniha od Tomáše Trnky „*Lidová výchova, její teorie, složky, metody a organisace*“. Autor se v ní zabývá podrobným rozбором jednotlivých složek lidové výchovy a způsobů jejího šíření mezi obyvatele.⁵ Dobové pojetí lidové výchovy a pohled na ni z perspektivy formující se nové republiky přibližuje také kniha „*Lidová výchova československá po roce 1914*“. Autor byl sám aktivní v oblasti lidové výchovy již před vznikem Československé republiky a díky tomu v ní dokáže reflektovat změny, které přišly s novým státním zřízením a vydáním zákonů a nařízení vztahujících se k lidové výchově.⁶ Lidovou výchovu a její podobu představuje kniha „*Lidová výchova v Československé republice*“, ve které se autor zabývá širokým spektrem odvětví spadající pod lidovou výchovu.⁷

Pro kapitolu pojednávající o legislativních normách a jejich dopadu na lidovou výchovu v praxi, byla velice prospěšná kniha „*Příručka školské a osvětové správy*„. Příručka byla vydaná pro pracovníky lidové výchovy, jsou zde uvedeny zákony týkající se lidové výchovy vydané do roku 1934, ke kterým autoři přikládají své komentáře a pokouší se upřesnit některé sporné oblasti. Příručka je rozdělena dle tematických skupin.⁸ Dalším přínosným zdrojem informací byla sbírka zákonů Československé republiky z vymezeného období.

³ Karolina Adamová, Antonín Lojek, Karel Schelle a Jaromír Tauchen, *Velké dějiny zemí Koruny české: Stát*. Praha 2015.

⁴ Zdeňka Hledíková, Jan Janák a Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, 2.vyd., Praha 2007.

⁵ Tomáš Trnka, *Lidová výchova, její teorie, složky, metody a organisace*, Praha 1946.

⁶ Antonín Rambousek, *Lidová výchova československá po roce 1914*, Praha 1928.

⁷ Antonín Matula, *Lidová výchova v Československé republice*, Praha 1928.

⁸ Kamil Buzek, František Havelka a Otto Placht, ed., *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934.

Důležitým informačním zdrojem pro kapitolu pojednávající o Ministerstvu školství a národní osvěty byla kniha vydaná samotným ministerstvem k výročí prvních 10 let práce v této oblasti „*Činnost ministerstva školství a národní osvěty za prvé desetiletí*“.⁹ Dalším důležitým informačním zdrojem byla skripta Jana Janáka „*Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu*“.¹⁰ Pro zpracování organizační struktury ministerstva byly velice přínosné sborníky¹¹ a věstníky, které vydávalo samo ministerstvo.

Pro poslední kapitolu pojednávající o okresních osvětových sborech a jim podřízeným místních osvětových komisích, byla nejdůležitější knihou „*Lidová výchova u nás*“, zvláště proto, že Antonín Matula byl zaměstnancem ministerstva od jeho počátku a pracoval na oddělení zabývající se lidovou výchovou, kde měl na starosti mimo jiné i dohled nad okresními sbory. Jeho zkušenosti s lidovýchovnými sbory byly velice praktického rázu a vycházely z reálných situací, kterými se ve své práci musel zabývat. Také jeho osobní lidovýchovná aktivita napomohla podat autentický výklad o tehdejší lidové výchově.¹² Další důležitou knihou zabývající se okresními a místními osvětovými sbory je kniha Petra Konečného „*Lidová výchova a kulturní práce v obci*“. Autor zde shrnuje všechny aspekty vzniku a fungování lidovýchovných orgánů, je tak knihou představující komplexní obraz nejnižších státních lidovýchovných úřadů.¹³ Mezi další neméně důležité zdroje spadají věstníky jednotlivých okresních osvětových sborů.

V bakalářské práci byly použity i další zdroje. Byly zpracovány jednotlivé články v časopisech týkajících se lidové výchovy a projevy účastníků lidovýchovných sjezdů. Velice důležitým zdrojem se tak stalo periodikum Česká osvěta vydávané Osvětovým svazem v Praze. Do tohoto časopisu přispívaly nejvýznamnější osobnosti lidové výchovy tehdejší doby a řešily se zde nejaktuálnější problémy oboru. Dále také časopis Stráž osvěty, kterou po svém vzniku, vydávaly župní ústředí okresních osvětových sborů, a který ukazuje podobu lidové výchovy na nižší územní úrovni.

⁹ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Činnost ministerstva školství a národní osvěty za prvé desetiletí*, Praha 1928.

¹⁰ Jan Janák, *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu, 2.díl, Období první a druhé republiky a okupace, 1918-1945*, Praha 1971.

¹¹ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Sborník Ministerstva školství a národní osvěty: ministerstvo, školské úřady, vysoké, střední a odborné školství, I.*, Praha 1920.

¹² Antonín Matula, *Lidová výchova u nás*, Praha 1921.

¹³ Petr Konečný, *Lidová výchova a kulturní práce v obci*, Brno 1940.

Bylo čerpáno také z elektronických zdrojů, z nich byly používány především webové stránky ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy Noveaspi a Wikipedia.

2. Nástin historického a společenského vývoje

2.1. Dějinný kontext let 1918-1922

Pro Evropu válčící v první světové válce byl zlomovým datem 11. listopad 1918, kdy byl válečný konflikt oficiálně ukončen. Mezi jeden z významných důsledků války patří rozpad Rakousko-Uherské monarchie a následný vznik Československé republiky (ČSR). Formální akt uzavření světové války měla zajistit Pařížská mírová konference. Konference byla zahájena 18. ledna 1919 a jejím cílem bylo sepsání mírových smluv mezi jednotlivými státy a stanovení hranic nově vznikajících států. Území ČSR tvořily české země, severní část Uher obydlena převážně Slováky a posléze Podkarpatská Rus.¹⁴

První Československá republika byla vyhlášena 28. října 1918. Nejdříve se tak stalo na Václavském náměstí v Praze, kde probíhaly masové demonstrace, do jejichž čela se postavili zástupci Národního výboru (NV), později označovaní jako „muži 28. října“.¹⁵ Národní výbor byl vytvořen již 18. listopadu 1916 s cílem hájit české zájmy mimo říšskou radu. Nedlouho po vzniku přestal aktivně fungovat a obnoven byl až v roce 1918. Stal se politickým orgánem sdružujícím české politické strany, jeho hlavním úkolem bylo připravovat podmínky pro odtržení českých zemí od monarchie. V případě úspěchu měl mít funkci orgánu zastupujícího zájmy českého národa.

Demonstrace vznikly jako reakce na vyvěšení Andrassyho nóty¹⁶ v redakci Národní politiky, kterou si lidé mylně vyložili jako kapitulaci Rakouska-Uherska. Dne 28. října večer byla oficiálně vyhlášena Československá republika zákonem č. 11/1918 Sb. o zřízení samostatného státu československého, vydaným Národním výborem.¹⁷ Dne 30. října 1918 byla v Turčianském sv. Martině ustanovena Slovenská národní rada a poté podepsána

¹⁴ Věra Olivová, *Dějiny první republiky*, Praha 2012, s. 84.

¹⁵ Konkrétně: Alois Rašín, Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný a Vavro Šrobár.

¹⁶ Andrassyho nota - odpověď ministra zahraničí Rakouska-Uherska hraběte Gyuly Andrassyho, v níž monarchie přijala mírové podmínky prezidenta USA Woodrowa Wilsona a přislíbila uzavření separátního míru.

¹⁷ Karolina Adamová, Antonín Lojek, Karel Schelle a Jaromír Tauchen, *Velké dějiny zemí Koruny české: Stát*. Praha 2015, s. 342.

tzv. Martinská deklarace, tj. Deklarace slovenského národa. Vyjadřovala právo Slováků na sebeurčení a vůli slovenského lidu vytvořit společný stát s Čechy.¹⁸

Dne 13. listopadu 1918 byla schválena Národním výborem Prozatímní ústava o 21 paragrafech, jako zákon č. 37/1918 Sb. Ta měla vymezit nejdůležitější záležitosti ve státě. V první části se hovoří o vzniku Revolučního národního shromáždění a způsobu obsazování jeho křesel. Další část pojednává o prezidentu republiky, který je volen RNS. Stejně tak i sedmnáctičlenná vláda, která je též volena a může být i odvolána RNS. Jeho hlavním úkolem měla být práce na ústavě, která by nahradila ústavu prozatímní. RNS jednalo o nové ústavě od podzimu 1919, nakonec byla přijata 29. února 1920 pod č. 121/1920 Sb. Autoři ústavy se snažili o kompromis a trvalou hodnotu ústavy, jejich hlavní záměr směřoval k jejímu přijetí a nadčasovosti. Byla členěna na preambuli, uvozovací zákon a ústavní listinu. Bylo zde řečeno, že je nejvyšší právní normou ve státě. Zákonodárnou mocí bylo pověřeno dvoukomorové Národní shromáždění. Tvořila ho Poslanecká sněmovna, jakožto dolní komora a senát, představující horní komoru. Řešili se zde práva, svobody a povinnosti občanů a práva menšin. Mimo jiné zde bylo přiznáno pasivní i aktivní volební právo ženám.¹⁹

Nejvyšší mocí ve státě převzalo Revoluční národní shromáždění (RNS), které bylo vytvořeno z Národního výboru a fungovalo až do dubna 1920.²⁰ RNS dne 14. listopadu 1918 na své schůzi oficiálně sesadilo habsburský panovnický rod, vyhlásilo nový stát republikou a zvolilo prvního prezidenta Československé republiky - T. G. Masaryka²¹. Útržek z proslovu, který přednesl první prezident 22. prosince 1918 Národnímu shromáždění, zněl následovně: *„Proroctví modlitba Komenského vyplnila se doslova, náš národ je svobodný a nezávislý a vstupuje vážen a podepřen všeobecnou sympathií do společnosti evropských národů. Žijeme v pohádce? Tak se ptají politikové všech zemí, a sám si kladu stejnou otázku; a přece je to všechno skutečná skutečnost, výsledek čtyřletého zápolení všech národů světa. Svět se*

¹⁸ Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/martinska-deklaracia-30-10-1918/>

¹⁹ Karolina Adamová, Antonín Lojek, Karel Schelle a Jaromír Tauchen. *Velké dějiny zemí Koruny české: Stát*. Praha 2015, s. 345.

²⁰ Tamtéž, s. 375.

²¹ Tomáš Garrigue Masaryk se narodil 7. března 1850 v Hodoníně a zemřel 14. září 1937 v Lánech. Byl velice významným českým státníkem, filozofem a pedagogem na Karlově univerzitě.

rozstoupil na dva tábory, a v hrozném boji zvítězili ti, do hájili ideálů spravedlnosti – zvítězili idealisté, zvítězil duch nad hmotou, právo nad násilím, pravda nad chytráctvím.“²²

Revoluční národní shromáždění také zvolilo členy vlády. První Československá vláda, označovaná jako vláda všenárodní koalice, působila od 14. listopadu 1918 do 8. července 1919. Předsedal jí národní demokrat Karel Kramář²³, místopředsedou byl agrárník Antonín Švehla²⁴ a národní socialista Václav Klobučník²⁵, jednatelem se stal sociální demokrat František Soukup.²⁶ Po příjezdu T. G. Masaryka do Prahy 20. prosince 1918 přijala vláda první vládní program.²⁷ Obsahoval nejdůležitější státní úkoly, které bylo nutné vyřešit. Zvláště se jednalo o vypořádání s pozůstatky války, vzrůstající lichvou a zahájení činnosti hospodářství. Do tohoto programu se silně promítly sociální požadavky společnosti. Ještě v roce 1918 bylo přijato několik inovativních zákonů, mezi které patřil zákon o osmihodinové pracovní době, zrušení šlechtických titulů nebo schválení podpory v nezaměstnanosti.

Národnostní různorodost obyvatel ČSR působila rozpory v soužití i názorech na územní rozdělení republiky, konflikty se nejvíce stupňovaly při přebírání moci československých úřadů. Zejména němečtí obyvatelé pohraničních částí Čech nesouhlasili s územním uspořádáním a požadovali jeho odtržení a přidružení k Rakouské republice. Rakouské Národní shromáždění tato území i oficiálně vyhlásilo za své, což v těchto provinciích způsobilo vznik společenského chaosu. Němečtí zástupci se pokoušeli problematiku sporných území přenést na mezinárodní jednací pole a přimět rozhodující velmoci, aby celou věc rozhodli v jejich prospěch. Češi se snažili udržet vládu nad těmito

²² Tomáš Garrigue Masaryk, *Cesta demokracie: Soubor projevů za republiky. Svazek první, 1918-1920*, Praha 1939, s. 11.

²³ Karel Kramář, nar. 27. 12. 1860 ve Vysoké nad Jizerou, zemř. 26. 5. 1937 v Praze. Byl významným československým politikem, za první světové války se aktivně účastnil odboje, po vzniku ČSR byl předsedou Československé národní demokracie a později Národního sjednocení.

²⁴ Antonín Švehla, nar. 15. 4. 1873 v Hostivaři, zemř. 12. 12. 1933 v Praze. Byl československým politikem, konkrétně poslanec zemského sněmu 1908–1916, předseda České strany agrární, byl ve funkci premiéra vlády od roku 1922 do roku 1929, také působil jako ministr vnitra.

²⁵ Václav Jaroslav Klobučník, nar. 21. 9. 1868 v Německém Brodě a zemř. 10. 7. 1942 v Dobříkově u Vysokého Mýta. Byl československý politik a novinář, působil jako vůdčí osobnost Národních socialistů, prvním československým ministrem obrany.

²⁶ Věra Olivová, *Dějiny první republiky*, Praha 2012. s. 310.

²⁷ Tamtéž, s. 89.

územími. Protože oficiální česká armáda neexistovala, pomáhali s realizací Sokolové, legionáři a kvapně zformované vojenské jednotky, kterým se podařilo území ovládnout ještě před koncem roku 1918. Český postup byl následně schválen velmocemi a došlo k potvrzení pohraničního území československého státu.²⁸

Podobné problémy muselo vedení státu řešit také na území Slovenska, kde probíhala léta silná maďarizace a potlačování slovenských národních snah. Maďaři se slovenského území nechtěli vzdát a útlak z jejich strany nepolevoval ani době končící války. Slovenský národ se rozdělil na podporovatele vzniku společné Československé republiky a tábor podporující vládu maďarskou. Českým vojákům, četnictvu a slovenským legionářům se podařilo vytlačit maďarské vojsko z celého území Slovenska a ovládnout jeho území.

Poslední částí ČSR byla Podkarpatská Rus, jež se také domáhala svého národního sebeurčení. Existovaly zde také dva názorové proudy, první skupina usilovala o připojení k ČSR a jejím protipólem byla část obyvatel usilující o přidružení k Ukrajině. Na základě mezinárodní smlouvy uzavřené dne 10. září 1919 v Paříži se stala Podkarpatská Rus součástí Československé republiky.²⁹

Hospodářskou situaci v ČSR ovlivňovalo několik důležitých aspektů. Patřila mezi ně skutečnost, že se na území českých zemí nacházela většina průmyslu bývalé monarchie. I po vzniku republiky zůstaly Čechy centrem průmyslu nového státu. Stav zděděných podniků byl ovšem ovlivněn válkou a k jejich rychlému obnovení nepřispívalo ani to, že do mnoha míst, kam podniky dříve exportovaly své výrobky, byla dodávka zastavena z důvodu rozpadu Rakouska-Uherska.³⁰ Naproti českým průmyslovým oblastem byly zbylé části republiky zaměřeny především na zemědělskou výrobu. Hospodářská stabilita země byla tedy závislá především na českém průmyslu. Stát se musel vypořádat s vytvořením plánu pro růst hospodářské prosperity a zároveň s ním bylo zapotřebí řešit i sociální situaci. Vysoká nezaměstnanost, nedostatek potravin, pandemie chřipky šířící se celou střední Evropou i zemědělství nacházející se v žalostném stavu, to vše vedlo k sociálním nepokojům a stávkám.³¹

²⁸ Antonín Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny české: Svazek XIII. 1918-1929*, Praha 2000, s. 34.

²⁹ Zdeněk Kárník, *České země v éře První republiky (1918-1938)*, Praha 2003, s. 52.

³⁰ Antonín Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny české: Svazek XIII. 1918-1929*, Praha 2000, s. 96.

³¹ Jakub Rákosník, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*, Praha 2008, s. 142.

Politickou scénu nově vzniklé republiky ovládalo několik mocenských uskupení. Prvním z nich byla skupina soustředěná kolem prezidenta republiky, označovaná jako Hrad. Byla to politická skupina reprezentovaná T. G. Masarykem a E. Benešem, která se opírala především o reformistické strany, Sokol a Československou obec legionářskou. Své stoupence měla i ve všech tehdejších politických stranách. Byla spjata s podnikatelskými kruhy soustředěnými kolem Živnobanky. Smýšlení skupiny vycházelo z masarykovského humanismu a demokratismu. Hájila zahraniční politiku orientovanou na Francii, výrazně přispěla ke stabilizaci společnosti v ČSR. I když prezidentu Masaryku ústava nepřiznávala mnoho pravomocí, ovlivňoval všeobecné rozhodování politiků svou autoritou. Dalším politickým seskupením byla tzv. Pětka,³² mimoparlamentní výbor, který se skládal z představitelů nejvýznamnějších politických stran v zemi. Rozhodnutí, která Pětka přijala, byla závazná pro poslance parlamentu i ministry z těchto stran.

První řádné volby do poslanecké sněmovny Československé republiky proběhly 18. dubna 1920. Kandidujících stran bylo 23 a největší počet hlasů získala strana sociálně demokratická. Již sedm dní po volbách byla jmenována nová vláda v čele s Vlastimilem Tusarem,³³ která působila až do 15. září 1920. Na společné schůzi obou sněmoven Národního shromáždění 27. května 1920 byl zvolen prezidentem republiky opět T. G. Masaryk, který získal 284 hlasů z celkového počtu 411. V období od 15. září 1920 do 26. září 1921 působila v zemi úřednická vláda Jana Černého.³⁴ Nejvlivnějšími politickými stranami ve státě byly Československá strana agrární v čele s Antonínem Švehlou, Československá národní demokracie s nejvýznamnějšími představiteli Karlem Kramářem a Aloisem Rašínem, Česká strana sociálně demokratická, jejímž vůdcem byl Vlastimil Tusar, Československá strana socialistická reprezentovaná Václavem Klobáčkem a Komunistická strana Československa.

Prostřednictvím ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše se československá diplomacie snažila ve dvacátých letech upevňovat mezinárodní postavení státu. Československo se stalo jedním ze zakládajících členů Společnosti národů³⁵. Svou

³² Pětka byla složena z agrárníků, lidovců, sociálních demokratů, národních socialistů a národních demokratů.

³³ Vlastimil Tusar, nar. 18. 10. 1880 v Praze a zemř. 22. 3. 1924 v Berlíně. Byl československým politikem za sociální demokracii a působil též jako novinář.

³⁴ Věra Olivová, *Dějiny první republiky*, Praha 2012, s. 311.

³⁵ V anglickém originále League of Nations, byla první mezinárodní organizace států pro zajištění míru a bezpečnosti, se sídlem v Ženevě.

mezinárodní politiku orientovalo ČSR především na Francii. Vzhledem k umístění Československa uprostřed Evropy, byly vztahy s okolními státy napjaté. Dobré vztahy s Polskem neumožňoval spor o Těšínsko a ani vztahy s Rakouskem a Německem nebyly díky historickému vývoji příznivější. Díky osamostatnění Slováků se spolupráce nedala očekávat ani od Maďarska, které si stále nárokovalo slovenské území. Jediným sousedícím státem, se kterým Československo navázalo přátelské vazby, bylo Rumunsko. Mezi lety 1920-1921 bylo uzavřeno několik spojeneckých smluv mezi ČSR, Rumunskem a Jugoslávií, obecně se nazývají jako Malá dohoda.³⁶ Z všeobecného hlediska bylo počáteční období ČSR předzvěstí rozkvětu československé společnosti, který byl následně tvrdě zastaven až německou okupací a druhou světovou válkou.

2.2. Nástin struktury státní politické správy v závěru habsburské monarchie a na počátku Československé republiky

Celkový systém politické správy v posledním období monarchie, tj. od roku 1868, byl tvořen třemi instancemi, na úrovni okresu, země a státu. Nejnižší postavení měla okresní hejtmanství, v jejichž čele stál okresní hejtman. Okresních hejtmanství bylo zřízeno v Čechách 89, na území Moravy 30 a ve Slezsku 7, přičemž jeden politický okres tvořily maximálně čtyři soudní okresy.³⁷ Činnost těchto úřadů se dá shrnout do třech hlavních směrů, politická správa svého obvodu, zřizování policie a dohled nad její činností a spolupráce se zvláštními úřady, které působily na nejnižší úrovni správy. Velkou měrou přispívala okresní hejtmanství k evidenci obyvatel na svém území.³⁸

Druhou instanci představovala v Čechách a na Moravě místodržitelství, nejvyšším představitelem úřadu byl místodržitel. Místodržitelství bylo rozděleno na jednotlivá oddělení, každé z nich spravovalo jiný úsek státní správy se specifickým zaměřením. Díky takto rozděleným činnostem byla místodržitelství podřízena téměř všem ministerstvům a zejména ministerstvu vnitra. Fungovala jako prodloužená ruka ministerstev, která svou činnost tímto

³⁶ Antonín Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny české: Svazek XIII. 1918-1929*, Praha 2000, s. 66.

³⁷ Ivo Beneda a kol, *Historický vývoj právní úpravy správního řízení a dalších postupů ve veřejné správě v českých zemích (1918-2005)*, Olomouc 2007, s. 41.

³⁸ Zdeňka Hledíková, Jan Janák a Jan Dobeš. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 277

způsobem decentralizovala do menších územních jednotek. Ve Slezsku působily na stejné úrovni zemské vlády v čele se zemským prezidentem. Nejvyšším orgánem bylo ministerstvo vnitra a ostatní odborná ministerstva ve Vídni.³⁹

V době formování nové republiky nedošlo k přílišnému odchýlení od předešlého systému. V první instanci byly úřady přejmenovány na úřady okresní správy politické. Označování úřadů ovšem nebylo jednotné, proto se objevovaly názvy jako politický úřad I. stolice, nebo politický okresní úřad, či kombinace obojího. Nadále zůstal nejvýše postavenou osobou v úřadě okresní hejtman. Ani personálně se obsazení úřadů nijak radikálněji nezměnilo. Pouze hodně zdiskreditovaní okresní hejtmani byli buď přeloženi do jiného úřadu, nebo předčasně ukončili svou činnost ve funkci. To vedlo k všeobecně rozšířené nedůvěře obyvatel k úřadům politické správy. Díky nespokojenosti širokého obyvatelstva se způsobem personálního obsazování jednotlivých úřadů vydalo ministerstvo vnitra 15. ledna 1919 vyhlášku č. 2127, na základě které měli být vybráni 4 důvěrníci z řad občanů, kteří by se podíleli na chodu okresního úřadu.⁴⁰ Tato vyhláška nemohla mít ovšem větší dopad na zlepšení situace, protože důvěrníky vybírali sami hejtmani a jejich pravomoc v úřadě byla nulová.

Druhou instancí zůstala v nezměněné podobě místodržitelství a zemské správy, přejmenované na úřady zemské správy politické. I personální obsazení těchto úřadů zůstalo v téměř stejném složení, jako v předešlém historickém období. S touto skutečností muselo pracovat vedení státu, které se snažilo určitým způsobem ošetřit, kdo se bude na úřednických místech podílet na chodu státu. Veškeré nové úřednické síly přijímané do státních služeb musely na základě vládního nařízení č. 101/1918 Sb. o přísaze státních úředníků, úředníků podniků a zřízenců, přísahat předepsaným postupem do rukou nadřízeného svou věrnost nově vznikajícímu státu.⁴¹ Každá uvedená skupina měla svůj specifický slib. Na výše uvedené nařízení navazovalo ještě další ze dne 30. 1. 1919, konkrétně č. 55/1919 Sb. o úřednících přijatých ještě před vznikem republiky. Stejně tak zákon č. 74/1919 Sb.⁴² říká, že veškeré úřednictvo přijaté v době monarchie, mimo slovenské území, zůstává na svém místě. Musí ale

³⁹Zdeňka Hledíková, Jan Janák a Jan Dobeš. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 278.

⁴⁰ Ladislav Vojáček, Karel Schelle, *České právní dějiny do roku 1945*, Brno 2007, s. 184.

⁴¹ Karel Schelle, *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*, Brno 1993, s. 180.

⁴² Zákon č. 74/1919 Sb., Zákon o přejímání státních úředníků a zřízenců, jakož i úředníků a zřízenců státních podniků, In: *Sbírka zákonů*, ze dne 17. 2. 1919.

také splnit přísahu československému státu. Kdo slib nesložil do měsíce od vyhlášení zákona, ztrácel úřednické místo a veškeré výhody s ním spojené. Hlavním důvodem k vydání těchto zákonů byl velký počet osob ve veřejném aparátu, které náležely k národnostním menšinám a nesouhlasily se vznikem Československé republiky. Byl vydán také sled zákonů, který měl zajistit zvýšení počtu schopných úředníků a zjednodušit jejich vstup do úřadu.

Fungování státní správy působilo státu nemalé potíže. Státní správa trpěla nadměrnými nároky na finanční podporu a nepřehledností nařízení a legislativních norem, které pocházely z různých zdrojů v nepřehledném množství. Některé normy týkající se stejné agendy si dokonce protiřečily. Situace vznikla z důvodu vydávání nových zákonů společně s recepcí těch původně platících. Organizačně byla veřejná správa roztržštěná nejen mezi jednotlivými historickými zeměmi, ale také na úrovni jednotlivých menších územních jednotek. Veřejně se diskutovalo o potřebě reformy.⁴³

Na základě tlaku nejen odborných kruhů, ale i široké veřejnosti, bylo přistoupeno k přípravě správní reformy. Reforma si kladla za cíl zjednodušit organizaci státní politické správy, zmenšit její nároky na finance, zprůhlednit její postupy i činnost a demokratizovat její aparát. Zejména šlo o zjednodušení a sjednocení, které by bylo celoplošné a odstranilo tak její trvající rozdíly na západě a východě republiky. Tento úkol ležel na bedrech ministerstva vnitra, potažmo na jeho ministrovi Antonínu Švehlovi.⁴⁴ První návrh pracoval se vznikem nových územních celků, nejdříve se hovořilo o krajích a poté o vzniku žup. Tato myšlenka ovšem vyvolala velkou vlnu protikladných názorů. Na základě nich se vytvářely nové verze zákona, které byly pokaždé některou z oponentních skupin napadnuty a vyžádaly si její přepracování. Tato reforma patří k jednomu z nejvíce diskutovaných opatření v období po vzniku republiky. V roce 1919 bylo zřízeno ministerstvo pro sjednocení správy a zákonodárství, které mělo za úkol spolupracovat s ministerstvem vnitra na přípravě této reformy. Vykrytalizování všech těchto snah vedlo k vydání zákona č. 126/1920 Sb. O župních a okresních úřadech, který přinášel zcela nové pojetí veřejného zřízení. Hlavním rozdílem bylo, že měly vzniknout župy. Ty měly být základní jednotkou, jejímiž nejvyššími úředníky by byli župani. Úřad se měl skládat z župního zastupitelstva, župního výboru, finanční komise a popřípadě dalších specificky zaměřených komisí. Podřízenou instancí se

⁴³ Karolína Adamová, Antonín Lojek, Karel Schelle a Jaromír Tauchen, *Velké dějiny země Koruny české: Stát*, Praha 2015, s. 382.

⁴⁴ Karel Schelle, *Organizace československého státu v meziválečném období (1918-1938)*, Praha 2006, s. 228.

měly stát okresní úřady. V čele kterých měl stát okresní náčelník. Dále měly být zřízeny župní svazy, pro každou historickou zemi jeden.⁴⁵

O komplexnosti či efektivitě tohoto zákona bylo vedeno mnoho debat a sporů. To vedlo k situaci, kdy byl zákon realizován až v roce 1923, a to pouze na slovenském území. Veškeré úsilí vedoucí k jeho vzniku nakonec nebylo korunováno úspěchem, ale zůstalo z valné většiny pouze na papíře. Rozdílná podoba státní politické správy na území Československé republiky trvala až do roku 1927, kdy bylo přistoupeno k vydání nového zákona upravujícího správní zřízení v ČSR.

2.3. Správa kultury a podoba lidové výchovy před rokem 1918

Všeobecná správa kultury spadala od zavedení dualismu v roce 1867 až do vzniku republiky především pod ministerstvo kultu a vyučování. Jeho hlavní náplní byl dohled nad školstvím, kontrola církevních záležitostí a podpora vědy a umění. Jeho hlavními směry činnosti byly neměnné až do roku 1918. Činnost v oblasti umění se projevovala zvláště jako dohled nad obsazováním míst na státních uměleckých ústavech, kontrola přerozdělování peněz pro sféru kultury, hmotná podpora pro vydavatele časopisů a knih, podpora umělců, nákup uměleckých děl, péče o historické a umělecké památky a záležitosti autorského práva. Odborným orgánem, který ministerstvo zřizovalo pro uměleckou agendu, byla Umělecká rada.⁴⁶ Na ministerském postu se během existence ministerstva vystříдалo 27 mužů. V roce 1867 získal funkci ministra Eduard Taaffe⁴⁷. Po něm následovala řada dalších nástupců, kterou zakončil ministr Jerzy Wiktor Madeyski⁴⁸, ve své funkci setrval od 25. července 1918 do 25. října 1918. Fakticky byl posledním monarchistickým ministrem Richard von Hampe, ve funkci působil ovšem pouhých pět dní.⁴⁹

⁴⁵ Karolína Adamová, Antonín Lojek, Karel Schelle a Jaromír Tauchen, *Velké dějiny zemí Koruny české: Stát*, Praha 2015, s. 415.

⁴⁶ Zdeňka Hledíková, Jan Janák a Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, 2.vyd., Praha 2007, s. 285.

⁴⁷ Hrabě Eduard Taaffe, nar. 24. 2. 1833 ve Vídni a zemř. 25. 11. 1895 v Nalžovských Horách. Byl předlitavským státníkem, konzervativní sociální reformátor.

⁴⁸ Jerzy Wiktor Madeyski, nar. 15. 5. 1872 a zemř. 24. 1. 1939 v Krakově. Byl předlitavský politik pocházející z Haliče. Po ukončení působnosti na ministerstvu působil jako polský velvyslanec v Berlíně.

⁴⁹ Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>

Oblast lidové osvěty nebyla Rakousku cizí, i když nebyla ošetřena zákonem a nebyla svěřena oficiálním úřadům. Její organizační struktury vznikaly především kolem hlavního města Vídně a do regionů se dostávaly jen těžko. Lidovýchova ve svých počátcích, tj. okolo roku 1870, spočívala především v zakládání městských knihoven. Tato činnost však nebyla organizována celoplošně. Byla spíše odkázána na snahu a nadšení jednotlivců. V první polovině 80. let 19. století byl založen Všeobecný dolnorakouský osvětový spolek. V roce 1885 vznikl jeho výbor, který zahájil oficiální fungování roku 1886. Jeho činnost spočívala především v soustavném zakládání veřejných knihoven, shromažďování financí na tuto činnost a organizování vzdělávacích přednášek v menších městech. Jeho činnost finančně podporovali především vzdělanější lidé v jednotlivých místech. Po šesti letech existence spolku se odtrhla pobočka ve Vídni a přejmenovala se na Vídeňský vzdělávací spolek. Od roku 1890 pak nabízel spolek již pravidelné kurzy i jednotlivé přednášky. Spolek se každoročně potýkal s těžkou finanční situací. Pro zlepšení situace byl navrhnut plán, aby se přednášky přesunuly na univerzitu ve Vídni a tím se snížily náklady. Univerzita tuto nabídku přivítala, společně se tím se zvedla i výše příspěvků, které poskytovalo ministerstvo univerzit. Díky této spolupráci získal spolek poprvé v roce 1895 příspěvek od Ministerstva kultu a vyučování. Dotace byla jen mimořádná a stálá podpora od ministerstva nebyla plánovaná.⁵⁰

Před vznikem samostatné Československé republiky se v českých zemích odehrávala lidovýchovná činnost především pod hlavičkou Sokola, tj. České obce sokolské (ČOS), dobrovolných hasičů a aktivní činnosti českého učitelstva. Ze zkušeností rakouských lidovýchovných pracovníků bylo čerpáno i v některých českých oblastech. Ovšem nejen odtud, některé organizace byly založeny na základě předlohy dánských či ruských institucí. Pod lidovýchovnou činnost této doby je možné zařadit i organizování průmyslového dělnictva, které započalo v devadesátých letech. Nejrozšířenějšími byly spolky odborové a politické, k nim se posléze přidaly spolky čistě vzdělávací. V roce 1896 vznikla Dělnická akademie⁵¹, která byla vzdělávacím ústředím sociálně demokratické strany. Od roku 1899 se vzdělávání lidu věnoval také Výbor pro pořádání lidových přednášek české Karlo-Ferdinandovy univerzity, který napomohl zvýšení odborné úrovně pořádaných akcí.

⁵⁰ Jiří Pokorný, *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2003, s. 35

⁵¹ Celým jménem Masarykova dělnická akademie, vznikla za účasti tehdejšího vůdce sociální demokracie Josefa Steinera a prof. T. G. Masaryka. Ten byl také autorem prvního programu akademie a přednášel pro ni.

Nejčastějšími šířiteli lidovýchovy zůstávali v českém prostředí ovšem Sokolové. Sokolské jednoty rozmístěné v každém regionu k tomu byly výborným odrazovým můstkem. Měly silnou členskou základnu, bylo tedy nasnadě, že právě tato organizace začala podporovat mimoškolní vzdělávání širokých mas obyvatel organizovanější cestou a snažil se o centralizaci lidovýchovného snažení a o sjednocení jeho postupů.⁵² Myšlenka koncentrovat správu nad lidovýchovnými spolky se rozvíjela několik let a dospěla ke svému vyvrcholení v roce 1905, kdy byla vydána tzv. svatováclavská rezoluce, kterou sepsali delegáti na sjezdu ČOS. V jejím třetím bodě bylo uvedeno rozhodnutí o mravní povinnosti Sokolstva vůči národu. Byla zde řešena i idea zakládání knihoven při sokolských jednotách a pořádání vzdělávacích přednášek, které by nebyly určeny pouze členům Sokola. Takovéto přednášky byly velice častým a vítaným jevem. Zvláště na venkově nebo v menších městech, byla přednášková činnost nesmírně užitečná. I když bylo obyvatelstvo oficiálně z většiny gramotné, ještě stále existovali lidé, kteří se v psaném textu nedovedli orientovat, či dokonce neuměli dostatečně číst. Pro ty byly přednášky velice přínosné, nehledě na skutečnost, že na vesnicích byla takováto přednáška kulturní událostí pro celou komunitu.

Idea vzniku centrální lidovýchovné organizace, pro kterou by byla lidovýchova jejím hlavním cílem přešla do fáze realizace společně se snahami o vznik Ústředního vzdělávacího sboru (ÚVS)⁵³. Na jeho vzniku se podílel vzdělávací odbor ČOS, Ústřední spolek jednot učitelských v Království českém, Jednoty učitelstva měšťanských škol českých v Praze a Zemské ústřední jednoty hasičstva pro Království české. Všechny zmíněné spolky se měly stát jeho členy. Zástupci ČOS, jakožto největšího spolku, to ovšem nebyli ochotni přijmout a navrhovali vytvořit Ústřední sbor jako společenství fyzických osob. Již na tomto bodě ztroskotala veškerá společná jednání. Jeho budování bylo tedy přerušeno.

Inovovanou verzí ÚVS se stal Osvětový svaz (OS), který vznikl v roce 1906⁵⁴ z podnětu Národní rady české a za souhlasu tehdejších politických stran. Předsedou svazu se stal Dr. František Pastrnek⁵⁵, profesor na univerzitě. Místopředsedy prof. Bohumil Bauš⁵⁶

⁵² Marek Waic, *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*, Praha 2013, s. 73.

⁵³ Tamtéž, s. 88.

⁵⁴ Jiří Pokorný, *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2003, s. 114.

⁵⁵ Prof. PhDr. František Pastrnek, nar. 4. října 1853 v Kelči a zemřel 17. února 1940 v Praze. Působil jako český jazykovědec, literární historik, etnograf a vysokoškolský pedagog.

⁵⁶ Prof. Bohumil Bauše, narozen 17. února 1845 v Hradci Králové. Zemřel 14. listopadu 1924 v Praze. Byl český přírodovědec, spisovatel, překladatel a učitel. Byl velký propagátorem přírodních věd.

a spisovatelka Renáta Tyršová - Fügnerová⁵⁷. Spolek vznikl na základě společného schválení zakládacích stanov. O jeho chodu rozhodovala valná hromada, která si ze svých řad volila správní výbor a ten dále užší předsednictvo. Základní ideou stanov bylo poskytnutí záštity pro jednotlivé lidovýchovné spolky s celostátním rozsahem. Hlavním cílem lidovýchovy bylo především upevňování národního povědomí v lidech. Mělo se začít se zakládáním lidových knihoven a čítáren, které by byly přístupné všem, kteří by o to projevíli zájem. Dále svaz začal pracovat na produkci a distribuci naučných knih a časopisů, organizování přednášek, divadelních představení, hudebních produkcí a pořádání výstav. V prvním období existence Osvětového svazu vznikl plán na vytvoření zvláštních svazů zemských (českého, moravsko-slezského a dolnorakouského), tento plán ovšem nebyl nikdy realizován. Jako menší jednotky centrálního spolku byly již v této době zřizovány samosprávné místní a okresní osvětové sbory. Osvětový svaz začal po roce své činnosti vydávat svůj časopis Česká osvěta⁵⁸. Už v polovině roku 1907 bylo přihlášeno 30 regionálních spolků, v roce vzniku republiky bylo okresních sborů již o sto více.

K finanční stránce soustavy lidovýchovných organizací se dá říci, že se po většinu své existence potýkala s nedostatkem finančních prostředků. Obrat k lepšímu byl zaznamenán roku 1917, kdy byla uspořádána velká veřejná sbírka na její podporu. Lidovýchovná činnost tedy nebyla na našem území v době vzniku republiky novinkou. Do určité míry bylo možné navazovat na tradici, která byla ovšem stále v rovině jednotlivých regionů a nejednotných postupů. Centrální a státem organizované řízení této činnosti přichází až se vznikem Československa. Osvětový svaz existoval a vyvíjel svou činnost i po vzniku republiky, kdy se stal po ministerstvu největším mentorem oboru lidové výchovy. V roce 1924 byl transformován do Masarykova lidovýchovného ústavu.

⁵⁷ Renáta Tyršová, roz. Fügnerová, se narodila 31. července 1854 v Praze a zemřela v 83 letech též v Praze. Zabývala se historií umění a etnografií a psala recenze na dobové umění. Před smrtí svého manžela Miroslava Tyrše také pomáhala při přípravě jeho vědecké činnosti. Byla aktivní členkou Sokola.

⁵⁸ Časopis byl založen L. J. Živným v roce 1904, vydával ho 3 roky sám a poté byla jeho správa převedena pod Osvětový svaz.

3. Pojem lidové výchovy a její konkrétní nástroje v době formování první Československé republiky

3.1. Pojem lidové výchovy

Obsah pojmu lidové výchovy nebyl v prvních letech republiky zcela sjednocen. Každý z autorů, který se touto tematikou zabýval, definoval pojem poněkud odlišným způsobem. Na pojem lidové výchovy můžeme pohlížet minimálně ze dvou úhlů pohledu. Lidová výchova, chápána způsobem tvůrců prvních zákonů, byla především výchovná a vzdělávací činnost, směřující zvláště k dospělé populaci, nikoli však jen k ní. Působením lidovýchovných pracovníků na veřejnost mělo být dosaženo alespoň hrubého srovnání vědomostí širokých vrstev obyvatelstva. Získané vědomosti pak měly být využity k zodpovědnému přístupu k veřejnému životu. Taktéž zde byla snaha o vyrovnání morálních pravidel pokřivených v době války. Může být tedy nazírána i tak, že jejím hlavním úkolem je zavést nový standard pro všeobecné vědomosti. Pojem může být také chápán jako označení pro jednotlivé instituce, které byly za tímto účelem zřizovány. Hlavní důvod existence lidové výchovy shrnuje Arnošt Inocenc Bláha ⁵⁹, významná osobnost lidovýchovného činnosti, ve své knize takto. „Úkolem jejím – vzhledem k individuu – není tedy podávati a zprostředkovati nějakou učenost, jak bude ještě později objasněno, ani snad pomáhati k sociálnímu vzestupu. Úkol její nelze pojímati úzce intelektualisticky ani sociálně-utilitaristicky. Lidová výchova vidí, že dnešní výchova je stále ještě privilegovaná, že se jí nedostává všem jedincům společnosti, že je exklusivní, vylučující celé vrstvy společnosti ze svého dobrodějného vlivu. Stejně vidí lidová výchova, že dnešní výchova je jen částečná, že nezasahuje všech stránek lidské osobnosti.“⁶⁰

Nebylo dodržováno ani přesné označování uvedeného pojmu. Například označení lidová výchova byla zkrácená verze lidové výchovy, kterou začali používat novináři ve svých článcích kvůli zkrácení textu. Označení se vžilo a začali s ním pracovat i odborníci ve svých publikacích. Také se někdy užívalo označení výchova národní či výchova dospělých. U některých autorů jsou tato označení použita ve smyslu lidové výchovy všeobecně,

⁵⁹ Inocenc Arnošt Bláha, nar. 28. 7. 1879 v Krasoňově a zemř. 25. 4. 1960. Byl českým sociologem, filosofem, pedagogem, který se zabýval pojmem lidové výchovy a aktivně se účastnil pořádání lidovýchovných přednášek.

⁶⁰ Arnošt Inocenc Bláha, *Problémy lidové výchovy: její pojem, úkoly a předpoklady*, Praha 1927, s. 26.

u některých se jedná o označení jiné činnosti, což může být matoucí. Výchova národní totiž může být jednou ze složek lidové výchovy, stejně tak i výchova dospělých. V některých pojednáních je použito i označení lidové osvěty či národní osvěty. Zde nastává stejný problém jako u předešlých pojmů, jen v opačném směru. Národní osvěta či osvěta všeobecně zahrnuje, jako jednu ze svých složek, i lidovou výchovu, je tedy pojmem nadřazeným. Pod pojem osvěty totiž spadá veškerá člověkem vytvořená kulturní činnost, která vede k jeho duševnímu obohacení. Osvěta v širším slova smyslu také vzdělávat, ale není to jejím primárním posláním.

Obyvatelstvo mělo být prostřednictvím lidové výchovy vzděláváno v novém státním uspořádání, fungování nového právního systému a mělo směřovat k pochopení principů demokracie tak, aby každý chápal nové principy a mohl zodpovědně a plnohodnotně přispívat k chodu nové republiky. Dalšími důležitými záměry byla celoplošná vyšší vzdělanost obyvatel, ale i obohacování o kulturní zážitky a rozhledy. Veškerá lidovévýchovná činnost měla vést k soustavnému poskytování prostředků k sebevzdělávání obyvatel republiky. Prostřednictvím vzdělaného národa měla republika růst a zlepšovat se v mezinárodním postavení. Lidová výchova se skládala z jednotlivých segmentů výchovy, jako jsou například občanská výchova, výchova k humanismu, výchova národní a sociální atd.⁶¹ Předpokládalo se, že více nevzdělaných osob bude bydlet na vesnici. Ti, kdo využívali nabídky lidovévýchovné činnosti k doplnění svých vědomostí, se ovšem nekoncentrovali jen na vesnicích, ale z velké části i v největších městech.

3.2. Členění nástrojů lidové výchovy a její nejdůležitější složky

Nástroje lidovévýchovné činnosti lze rozdělit do několika věcných skupin. Každá skupina pak spadala pod jednotlivá oddělení ministerstva školství a národní osvěty (MŠNO). U většiny oblastí lidové výchovy fungovala spolupráce se spolkovými organizacemi. Ty byly často v pozici předchůdce státních institucí, ze kterých se mohly transformovat do své prvorepublikové podoby.

Způsobů, jak byla lidová výchova šířena, bylo několik. Rozdělit je lze do několika skupin:

- jednorázové přednášky a besedy, popř. zakončené veřejnou diskuzí
- kurzy a semináře dlouhodobějšího rázu, nejčastěji v rámci lidových škol
- literatura a tisk, zprostředkované knihovnami a čítárnami

⁶¹ Tomáš Trnka, *Lidová výchova, její teorie, složky, metody a organisace*, Praha 1946, s. 6.

- rozhlas
- divadelní představení
- filmové projekce
- koncerty, výstavy uměleckých děl, apod.

Nejčastější a nejvíce rozšířené bylo mluvené slovo v podobě přednášek. Další významnou částí lidové výchovy byla snaha o dosažení celoplošného zřízení knihoven a zpřístupnění tak většího množství knih čtenářům. V roce 1918 měly všechny výše zmíněné prostředky za cíl především vzdělávat v oblasti občanské výchovy a vychovávat k demokratickému přístupu k veřejnému životu. Až v následujících letech se snahy lidové výchovy přesunuly ke kurzům s více všeobecným zaměřením. Z počátku utváření státu se v některých nařízeních mluví i o lidovými výchovnými činnostmi v rozhlase. V období do roku 1922 byla tato činnost ovšem jen údajem na papíře, využití možností rozhlasu bylo totiž možné po 18. květnu 1923, kdy vznikl Československý rozhlas.⁶² Velkou měrou přispíval k šíření a zvyšování úrovně lidové výchovy i časopis Česká osvěta, vydávaný Osvětovým svazem. Časopis vycházel již před válkou a tak jen kontinuálně navázal na předešlé období. I přes to, že časopis byl periodikem spolkové organizace, MŠNO přispívalo velkou měrou na jeho tvorbu, tak že časopis předplácel pro všechny osvětové sbory a knihovní referenty. I divadlo po vzniku republiky začalo po válečném útlumu opět nabývat na důležitosti. Před rokem 1918 byly v Praze 2 velká divadla, Národní a Vinohradské a 5 předměstských divadel. Svou stálou scénu mělo i město Plzeň. Po roce 1918 byl vidět obrovský rozmach a nárůst nejen stálých divadel, ale i ochotnických menších spolků specializujících se na divadlo. Lidovou výchovu šířilo především divadlo ochotnické.

Činnosti soustavných lidovými výchovnými podniků byla věnována větší pozornost již v roce 1919. V tomto roce v ČSR proběhlo celkem 69 lidovými výchovnými akcí. Z toho lidovými výchovných škol bylo organizováno na území celé Československé republiky 30 a konkrétně v Čechách 19. Kurzů určených pro lidovými výchovné pracovníky bylo celkem 7. Všeobecně vzdělávací kurzy byly v Čechách zřízeny 4. Venkovský vzdělávací kurz byl však pouze jeden. Vzdělávacích kurzů přednáškových bylo na českém území uspořádáno 13, z toho jen jeden byl zaměřen na činnost v samosprávě, 6 jazykových a jeden určený pro

⁶² Ladislav Šourek, Československý rozhlas, in: *Lidová výchova v demokracii: sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovými výchovném rozhlasu a knihovnické propagaci a správě*, Praha 1928, s. 254.

divadelní ochotníky. O rok později, tedy na konci roku 1920, bylo uspořádáno o 124 více lidovýchovných podniků. Nově již také existovaly vysoké školy lidové, které byly do konce roku 1922 na území Čech zřízeny celkem 3.⁶³

3.2.1. Knihovnictví v obcích

Knihovnická činnost byla druhou nejrozšířenější činností lidovýchovnou, pro kterou se stalo nejobsáhlejším informačním zdrojem prováděcí nařízení k zákonu o veřejných knihovnách obecních.⁶⁴ Každá obec musela na jeho základě zřizovat a spravovat veřejnou knihovnu obecní. V roce 1920 bylo na Československém území zřízeno 2.885 českých obecních knihoven, které vlastnily 1.362.303 svazků knih. Výše příspěvků z obecních prostředků dosáhla v tomto roce výše 2.051.038 Kč. Do začátku roku 1923 počet knihoven vystoupal na 7.021 zařízení, na které byla z obecních rozpočtů zaslána finanční podpora v částce 6.839.352 Kč.⁶⁵ Ale ještě v polovině roku 1920 MŠNO urgovalo okresní osvětové sbory (OOS), aby více podněcovaly vznik knihoven ve všech obcích svého obvodu.

Složení knižních titulů v knihovnách podléhalo kontrole. Bylo zde nastaveno pravidlo o povinnosti naplnit knihovnu minimálně 20% naučnými knihami a knihami vážícími se určitým způsobem k činnostem provozovaným v kraji. Knihy byly hodnoceny dle vnitřní hodnoty, kterou posuzovali jednotliví knihovníci. Při pravidelných kontrolách byla tato vnitřní hodnota knih posuzována i kontrolory a výběr knih mohl být osobě spravující knihovnu také vytknut. Stejně tak jako vydávalo ministerstvo doporučenou literaturu, která prošla cenzurou pod názvem Seznam dobrých knih, vydávalo i seznamy literatury, která se do knihoven kupovat nesměla. Všechny knihovny se měly skládat z půjčovny knih, knihovny příruční a čítárny časopisů. Jejich prioritní činností bylo šíření vzdělání. Z toho důvodu bylo nařízeno, že půjčování knih se musí co nejvíce zjednodušit a přiblížit tak čtenářům.⁶⁶

Obce musely k provozu knihovny poskytnout vhodné prostory. Náklady na knihovnu se hradily jako řádné výdaje z obecního rozpočtu. Knihovny získávaly příspěvek, jehož výše se odvíjela od počtu obyvatel v obci. Předepsán byl roční příspěvek na každého obyvatele ve

⁶³ Antonín Matula, *Lidová výchova v Československé republice*, Praha 1928, s. 30.

⁶⁴ Nařízení vlády Československé č. 430 Sb., jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních, In: Sbírka zákonů. 22. 11. 1919.

⁶⁵ Antonín Matula, *Lidová výchova v Československé republice*, Praha 1928, s. 38.

⁶⁶ Ladislav J. Živný, *Veřejné knihovny, jejich vývoj a správa*, Praha 1919, s. 49.

výši 30 haléřů až jedné koruny. Pokud již v obci nějaká knihovna existovala, bylo možné ji převzít a transformovat dle nového zákona, nebo bylo možné ji ponechat původnímu majiteli a obec jen přispívala na její chod. Pokud by tyto knihovny nevyhovovaly knihovnímu zákonu, ministerstvo školství a národní osvěty zřídilo knihovnu samo a to na náklady obce. V menších obcích byla odměna knihovníka stanovena dohodou. Pokud byla knihovna umístěna ve velkém městě, musel plat knihovníka být natolik vysoký, aby se mohl plně věnovat pouze této činnosti.⁶⁷ U každé veřejné knihovny velkého města měla být zřízena ještě knihovna příruční. Ta měla obsahovat sbírku zákonů a nařízení vydané Československou republikou a do pěti let od zřízení musela pořídit i naučný slovník, aby měl každý občan k těmto knihám přístup a mohl je volně používat.⁶⁸

Faktický proces zřízení knihovny měla na starosti knihovní rada skládající se ze čtyř až osmi členů. Tato rada se starala o správný a účelný chod knihovny. Měla za úkol vybrat vhodného knihovníka a pomocný personál. Prováděla též dohled nad vyplácením jejich odměn. Rada vedla finanční správu knihovny, rozhodovala o návrzích knihovníka, o nákupu nových knih a vyřazování těch, které se již neměly půjčovat. Ustanovovala všeobecná pravidla pro půjčování knih a podávala každoroční zprávu obecnímu zastupitelstvu o této činnosti. Řád knihovny byl nejčastěji připraven knihovníkem a konečné vypracování měla na starosti rada. O sporných otázkách týkajících se veřejných knihoven rozhodovalo ministerstvo.⁶⁹

Důležitým výnosem MŠNO byl výnos o přijímání žen do služeb knihoven.⁷⁰ Do vydání tohoto výnosu byly všechny žádosti žen o práci zaslané do knihovny ve správě státu zamítány. V soukromých knihovnách již ženy zřídka pracovaly, po vydání uvedeného výnosu se ovšem počet knihovnic rapidně zvýšil.

⁶⁷ Václav Paleček, Právní základy lidové výchovy a veřejného knihovnictví obecního, in: *Lidová výchova v demokracii: sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovýchovném rozhlasu a knihovnické propagaci a správě*, Praha 1928, s. 37.

⁶⁸ Otto Placht, František Havelka, *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934, s. 1447

⁶⁹ Jan Janák, *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu, 2.díl, Období první a druhé republiky a okupace, 1918-1945*, Praha 1971, s. 118.

⁷⁰ Výnos MŠNO č. 4010/1919, O podpoře lidové výchovy na středních školách, In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 10. 3. 1919

3.2.2. Lidovýchovné kurzy a školy

Lidové vzdělávací kurzy či besedy byly pořádány již před válkou. Neexistovala však žádná jejich konkrétní systematizace a jednotliví pořadatelé dělali tuto svou činnost nejednotně. I na těchto nesourodých základech ovšem mohli po vzniku republiky začít stavět lidovýchovní pracovníci. Pořádání lidovýchovných akcí se v roce 1918 stalo povinné. Mimo jiné začaly na základě takto organizovaně vznikat i lidovýchovné kurzy a školy.

Organizování jednotlivých kurzů, či přednášek měly na starosti státní osvětové orgány, zřizované pro jednotlivé okresy a obce. Lidovýchovné kurzy měly probíhat formou nárazových přednášek a besed. Jejich cílem bylo vychovávat řádné a mravné občany, znající politický systém a nové poměry ve státě. Vše probíhalo s ideou pokusit se o dosažení co největšího počtu vzdělaných obyvatel, kteří by byly schopni lépe spolupracovat, chápat státní systém a napomáhat budování stabilní ekonomiky. Toho mělo být dosaženo zvláště prostřednictvím přednášek z občanské výchovy o zřízení státním, vždy se zřetelem na rozdíly mezi monarchií a republikou, dále přednáškami o národohospodářství státu, obcí a dalších veřejnosprávních jednotek státu. Důraz měl být kladen na přednášky historické, aby povědomí o důvodech a postupech zakládání republiky bylo co nejméně povrchní. Dále byly pořádány přednášky objasňující demokracii a její význam pro společnost, základy sociálního systému a státního života. Konaly se výklady o mravních základech chování, o ctnostech a povinnostech občanských a v této části také o jednotlivých politických stranách. Posilovalo se povědomí o tělovýchově a o důležitosti četby, která měla povznášet kulturní úroveň občanů.⁷¹

Pod lidovou výchovu spadaly také občanské lidové školy. Byly to soubory soustavných na sebe navazujících přednášek, které se zabývaly danou tematikou více do hloubky. Patřily mezi ně večerní měšťanské školy, večerní střední školy a vyšší lidové školy. Většina nižších lidových škol však byla brzy po roce 1922 zrušena, a to zvláště z důvodu narůstajícího nezájmu občanů a také vyčerpaností pracovníků, kteří je zřizovali většinou dobrovolně a bez nároku na odměnu.⁷² Naproti tomu lidové školy středního typu si až do okupace udržely velkou účast a zájem o jejich navštěvování neklesal, spíše naopak.

⁷¹ Tomáš Trnka, *Lidová výchova, její teorie, složky, metody a organizace*, Ostrava 1970, s. 91.

⁷² Tomáš Trnka, *Základy lidové výchovy*, Praha 1934, s. 62.

Zejména večerní školy byly hojně pořádány a ve většině míst republiky byla i naplněna jejich kapacita.⁷³

Večerní měšťanské školy byly největším přínosem pro poštovní a železniční zaměstnance. Jejich absolvováním si totiž mohli zvýšit kvalifikaci. Jednalo se též o tom, že by získání dokladu o absolvování večerní měšťanské školy mohlo sloužit jako formální důkaz pro připuštění k praktické zkoušce podúřednické. Jinak se museli uchazeči prokázat vysvědčením ze třetí nebo čtvrté třídy standartní měšťanské školy. Ovšem nejen pro tyto podniky byly večerní měšťanské školy přínosné. K jejich zřizování se totiž přistoupilo zvláště z důvodu nárůstu stěhování vesnického obyvatelstva do měst. Tyto kurzy měly za cíl doplnit zejména této specifické skupině obyvatelstva základní vzdělání, aby mohli lidé nastoupit na pracovní pozice v průmyslových podnicích, kde bylo vzdělání požadováno. Celý kurz trval dva roky, a byl zřizován vždy v osmi měsíčních sekvencích. Vyučování probíhalo každý den, v rozmezí 3 hodin. Například v osnově vyšší školy pro ženská povolání hospodářská byly mezi vyučovanými předměty vychovatelství, šití prádla a nauka o látkách, vaření s naukou o potravinách a „stolnění“, živnostenské písemnosti a zákony, nauka o kroji a vkusu a „modlictví“.⁷⁴

Další kategorií byly večerní střední školy, které měly nabídnout vzdělání středoškolské úrovně lidem, kteří se z různých důvodů nemohli věnovat řádnému studiu. Nejčastějším důvodem byl nedostatek financí. V těchto školách se vyučovalo předmětům reformního reálného gymnázia. V týdnu bylo vyučováno celkem 18 hodin, na každý den připadaly 2 hodiny. Celkem byl povinen studující navštěvovat tuto školu šest let. Například v roce 1921 činilo školné 60 Kč na měsíc.⁷⁵

Vyšší lidové školy měly být nejvyspělejší typem lidového školství. Vyvinuly se z dříve pořádaných kurzů občanské výchovy. Oficiálně zřízené vyšší lidové školy byly do konce roku 1922 tři. V Praze fungovala Husova škola pro vyšší vzdělání a národní výchovu, která byla založena roku 1913. Zřizovalo jej MŠNO a společně s ministerstvem se na finanční podpoře podílela i pražská obec. Vyučovalo se v ní ve večerních hodinách v zapůjčených prostorách škol. Mezi kurzy které bylo možné navštěvovat, patřily kurzy praktického

⁷³ Václav Patzak, *Lidové školy pro dospělé*, Praha 1928, s. 19.

⁷⁴ Antonín Rambousek, *Lidová výchova československá po roce 1914*, Praha 1928, s. 33.

⁷⁵ František Autrata, *Večerní střední škola*, in: Antonín Rambousek (ed.) *Snahy a směry naší lidové výchovy: podrobná zpráva o jednání sedmého lidovévýchovného sjezdu Svazu osvětového v Praze dne 1. -3. července 1922*, Praha 1922, s. 115.

i teoretického rázu. Například kurzy jazykové, hudební, rukodělné a seminární cvičení. Mezi praktické kurzy se řadily kurzy češtiny a pravopisu, účetnictví, krasopisu, těsnopisu, daňové atd. Nejvíce navštěvovanými kurzy byly hudební a jazykové. Pod záštitou Husovy školy byly také pořádány hudební a divadelní večery. Další významnou institucí byla Lidová universita Husova⁷⁶ v Plzni, založena roku 1918 stejnojmenným spolkem. Největším finančním grantem bylo MŠNO, dále okresní správní komise, město Plzeň a místní školní rada. Zde se vyučovalo přes den i večer. Nejvíce kurzů a hodin bylo věnováno oborům technicko-dělnickým a jazykovým. Další organizací byla Masarykova vyšší škola lidová založena roku 1920, nacházející se v Ostravě. Zřizovatelem a největším přispěvatelem finančním byla v tomto případě kulturní rada pro širší Ostravsko. MŠNO přispívalo jen na vybrané lidovýchovné akce. Přednášky probíhaly též v prostorách „klasických škol“ a v Domě umění, které zapůjčilo škole vhodné prostory.⁷⁷ Zde se už jednotlivé kurzy zaměřovaly na určité specifické obory, například kurzy pro učitele, jazykové, obchodní, ale také např. kurzy zaměřené na ženy.⁷⁸

3.3. Zařízení pro národnostní menšiny

V nově vznikající republice kromě Čechů a Slováků žily i národnostní menšiny. Nejpočetnější menšinu na českém území tvořili Němci, na základě sčítání lidu v roce 1921 zde žilo 2 173 239 Němců, na stejném území žilo 4 382 788 Čechů a Slováků. Druhou největší menšinou na tomto území byli Maďaři, kterých zde žilo 5 476. Všechny ostatní menšiny zastoupené na tomto území nepřesáhly počet 2 000 osob, podobné složení obyvatelstva bylo i na Moravě a ve Slezsku. Na slovenském území převládali Maďaři. Podkarpatskou Rus obývali především menšiny Rusů a Maďarů.⁷⁹ Zohlednění práv těchto menšin v právním řádu se týkalo i lidové výchovy. Na základě demokratických principů bylo stanoveno, že v okresech, kde žil velký počet příslušníků národnostních menšin, měly vznikat samostatné menšinové osvětové sbory. Hranice pro zřízení menšinového sboru byla 2000

⁷⁶ Vojtěch Kletečka, *Deset let práce Lidové university Husovy v Plzni 1919-1929*, Plzeň 1929, s. 12.

⁷⁷ Antonín Matula, *Lidová výchova v Československé republice*, Praha 1928, s. 43.

⁷⁸ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty 1918-1919*, Praha 1921, s. 232.

⁷⁹ Andrej Tóth, Lukáš Novotný, Michal Stehlík, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha 2012, s. 625.

osob a pro určení tohoto počtu sloužil výsledek posledního sčítání lidu. Pokud v okrese počet osob nedosáhl uvedeného čísla, byly tyto osoby přiřčeny k osvětovému sboru sousednímu. Sbory mohly mít, na základě rozhodnutí MŠNO, jiné sídlo než bylo sídlo okresního soudu, například okresního zastupitelstva, které bylo dané menšině nejbližší.

Stejně bylo postupováno u místních osvětových komisí. V případě existence většího počtu osob národnostní menšiny, přesněji minimálně 200 osob na obec, bylo možné ustanovit menšinovou místní osvětovou komisi (MOK), která jednala v jazyce dané menšiny. Další variantou bylo zřízení obvodové komise osvětové. Podmínkou pro její vznik bylo několik vedle sebe se nacházejících obcí, ve kterých tvořila minimálně 10 procent obyvatelstva národnostní menšina. Její činnost vycházela z předpokladu, že si všechny zúčastněné menšiny byly rovny a soustavná péče lidovýchovná musela probíhat rovnoměrně ve všech zainteresovaných obcích.⁸⁰

Stejně tak i knihovní zákon pamatoval na národnostní rozvrstvení obyvatelstva. Občané patřící k národnostním menšinám měli právo na své vlastní knihovny, pokud v obci bydlelo více než 400 osob hlásících se k jedné menšině. Pokud byla v obci zřízena menšinová veřejná škola, bylo zřizování menšinové knihovny povinné. V případě, že se zde škola nenacházela, mohla být otázka literatury pro menšiny řešena zřízením zvláštního oddělení v knihovně veřejné.

3.4. Osoba lidovýchovného pracovníka

Nejčastějšími dobrovolníky v lidovýchovné činnosti byli členové Sokola a učitelé. Zvláště proto, že se v oblasti lidové výchovy pohybovali již před vznikem republiky. Svou činnost vykonávali ve většině případů bezplatně ve volném čase. Pro lidovýchovné pracovníky se vydávaly příručky s uvedením hlavních zákonů vydaných pro oblast lidovýchovné činnosti. Lidovýchovní pracovníci byli nabádáni k aktivní účasti na lidovýchovné činnosti. Zvláště proto, aby jejich činnost nezůstala jen u byrokracie a vytváření papírů, ale byla flexibilní, tvůrčí a spočívala v co největším kontaktu s lidmi. Byli vyzýváni k otevřenosti vůči smýšlení lidí, které se mohlo často lišit od jejich soukromého názoru. Také se velice zdůrazňovalo demokratické smýšlení a přístup k práci.⁸¹ MŠNO

⁸⁰ Výnos MŠNO č. 33.706/1919, Organizace lidových kursů občanské výchovy pro národnostní menšiny, 11. 8. 1919.

⁸¹ Antonín Matula, *Lidová výchova u nás*, Praha 1921, s. 63.

vydalo rovněž nařízení, ve kterém nabádalo všechny zaměstnance ministerstev k aktivní účasti na lidových kurzech. To mělo napomoci zvýšení úrovně organizace pořádaných akcí.⁸² Lidovýchovným pracovníkům, soustředěným u okresních sborů, bylo nařizováno mluvit s posluchači kurzů jazykem srozumitelným pro většinu z nich. MŠNO se také snažilo, doporučováním vhodných vzdělávacích témat, zamezit přílišné odbornosti přednášek, která by mohla posluchače odradit.

Pro lidovýchovné pracovníky byly pořádány prázdninové vzdělavatelské kurzy, trvající od týdne po 11 dnů. Čas prázdnin byl volen zvláště z důvodu velkého zájmu z řad učitelů. Tyto kurzy byly pořádány nejčastěji samosprávnými vzdělávacími organizacemi, kterým na tuto činnost přispívalo MŠNO. Nejčastějším místem konání se stal venkov, výjimečně se kurzy pořádaly i v hlavním městě. Kurzy byly sestaveny z 5 hodin přednášek na různá témata a zbytek dne byl věnován exkurzím do přírody, zemědělských a průmyslových podniků v kraji, či návštěvě kulturních akcí, pořádaných v místě konání. Teoretickou část často zajišťovali univerzitní profesori. Cílem bylo jednak zvyšovat úroveň vzdělání lidových pracovníků v nejčastěji přednášených oborech, ale také rozvíjet jejich obzory kulturní i společenské a inspirovat je pro jejich vlastní činnost. V neposlední řadě tato setkání napomáhala ve sdílení zkušeností a řešení konkrétních problémů, se kterými se jednotliví pracovníci museli ve své praxi setkávat. Dále pomáhaly školit lidovýchovné pracovníky osvětové sjezdy, konající se na všech úrovních (okresní, zemské i celostátní). První celostátní sjezd pořádaný pro českou část republiky proběhl na začátku července 1922 v Praze a organizoval ho Osvětový svaz. Sjezdu se účastnili také zástupci MŠNO a ministerstva národní obrany. Řečníci, kteří zde přednášeli, byli největšími mentory v daném oboru, často mezi nimi byli také zaměstnanci MŠNO a univerzitní profesori. Celý sjezd trval tři dny, během kterých přednášelo 50 řečníků. Obsahová úroveň prvního sjezdu byla vysoká a určila formu i pro sjezdy následující. Pro kandidáty učitelství byly pořádány jednou ročně pětihodinové přednášky o lidové výchově a knihovnictví, které jim měly zajišťovat hrubou přípravu do činnosti lidovýchovných pracovníků.⁸³ Ministerstvo školství a národní osvěty začalo vytvářet svým nákladem tzv. Občanskou knihovnu, tj. soubor knih psaných odborníky

⁸² Výnos MŠNO č. 44.727/1919, Účast státního úřednictva na lidových kursech občanské výchovy, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 23. 11. 1919.

⁸³ Antonín Rambousek, *Lidová výchova československá po roce 1914*, Praha 1928, s. 31

na jednotlivá témata, které měly za cíl pomáhat s různými aspekty lidovými výchovnými činnostmi. Pro knihovníky byla v roce 1920 zřízena jednorocní knihovnická škola.⁸⁴

⁸⁴ Robert Baláš, Jak se plní zákon o knihovnách obecních, in: *Pohledy do naší lidové výchovy*, Praha 1926, s. 46.

4. Legislativní normy vydané po vzniku Československé republiky tvořící rámec pro správu lidové výchovy

Prvním přijatým zákonem samostatné ČSR byla „recepční norma“ - publikovaná pod označením č. 11/1918⁸⁵. Ta zřizovala samostatný československý stát a stanovovala prozatímně pokračující platnost všech dříve vydaných zákonů, které nejsou v rozporu s novou podobou státu a politickou situací na jeho území. Byla v ní obsažena i část o stanovení podřízenosti Národnímu výboru pro všechny nižší úrovně správy a také určovala, že činnost těchto úřadů bude prozatímně nadále pokračovat dle stávajících právních norem. Díky platnosti rozdílných zákonů v každém z historických území vznikl na našem území právní dualismus.⁸⁶

Podle zákona č. 2/1918 Sb. ze dne 2. listopadu 1918 bylo zřízeno 12 nejvyšších institucí jednotlivých resortů - úřadů pro správu.⁸⁷ Mezi nimi Úřad pro správu vyučování a národní osvěty. Označení nejvyšších orgánů bylo voleno s ohledem na nechuť následovat monarchistickou tradici správy, z praktického hlediska se ovšem označení ministerstvo ukázalo jako vhodnější, a tak se nejvyšším orgánem, spravujícím převážnou většinu kulturního úseku, stalo stanovení Ministerstvo školství a národní osvěty. Jeho působnost byla v oblasti školství stvrzena zákonem č. 292/1920 Sb.⁸⁸ Úředníci zaměstnaní v ústředních orgánech museli být vysokoškolsky vzdělaní, aby výstup z jejich činnosti odpovídal vysokému postavení a byl kladen důraz na přesnost a správnost úřednické práce.

V nově vznikající republice, která sice navazovala na historické základy správního systému mocnářství, bylo nicméně složité obsáhnout všechna důležitá témata a zachytit v nich nové státní uspořádání. Je jasné, že nejdříve se řešila témata existenciálního rázu. I přes to se vedení státu snažilo obhospodařovat všechna odvětví státní správy. První právní normou týkající se všeobecně kultury bylo nařízení Národního výboru československého č. 13/1918 Sb. o ochraně uměleckých a historických památek, vyhlášené 30. 10. 1918.

⁸⁵ Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, In: *Sbírka zákonů*, ze dne 28. 10. 1918.

⁸⁶ Zdeňka Hledíková, Jan Janák a Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, 2.vyd., Praha 2007, s. 331.

⁸⁷ Zákon č. 2/1918 Sb., jímž se zřizují nejvyšší Správní úřady ve státě československém, In: *Sbírka zákonů*, 2. 11.1918.

⁸⁸ Zákon č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství, In: *Sbírka zákonů*. 9. 4. 1920.

Nařízení hovoří o zákazu vývozu uměleckých a historických památek, které jsou od tohoto dne pod ochranou Národního výboru a jeho orgánů. Zákaz se vztahuje na všechny památky, ať jsou ve vlastnictví státním i soukromém.

Prvním a jedním ze stěžejních zákonů zabývajících se lidovou výchovou byl zákon č. 67/1919 Sb. o organizaci lidových kursů občanské výchovy ze 7. února 1919. Zákon byl navržen Antonínem Uhlířem a skládal se ze šesti paragrafů, kde byla ve stručnosti načrtnuta vize správy lidové výchovy. K tomuto zákonu byla 22. dubna 1919 vydána instrukce ministerstva školství a národní osvěty pod číslem 13.878⁸⁹, kde se upřesňoval jeho obsah. Je zde uvedeno, že na celém území státu budou pořádány bezplatné kurzy občanské výchovy. Zvláště proto, aby se lid orientoval v aktuálním systému veřejné správy. Uvedena zde byla občanská práva, povinnosti a upřesněno, jak by mělo fungovat sociální soužití občanů mezi sebou. Veškeré kurzy, odehrávající se v rámci působnosti tohoto zákona, měly být organizovány nestranickým způsobem. O rok později bylo vydáno navazující nařízení, které umožňovalo pořádat přednášky politického rázu. Bylo to umožněno jen před volbami a jejich obsahem mělo být výstižné shrnutí a vysvětlení, jak jsou sestaveny jednotlivé programy politických stran kandidujících v obci či okrese. To vše nestranickým způsobem, který by umožňoval občanům objektivně se rozhodnout ve volbách. Nesměla zde tedy probíhat žádná agitace a přednášky nesměl vést nikdo z politických zástupců. Bohužel, toto nařízení nebylo zcela dodržováno. Politické strany své zástupce i přes zákaz posílaly s agitačními programy na jednotlivé přednášky, či je v rámci lidovýchovné činnosti samy organizovaly.⁹⁰

Ohledně lidovýchovy bylo v průběhu roku 1919 vydáno ještě několik zákonů a výnosů MŠNO, přičemž každý z nich se zaměřoval na jinou specifickou sociální skupinu. Prostředky lidové výchovy byly zaměřovány i na mimoškolní vzdělávání studentů. Další ze zákonů a nařízení se věnují jen učitelstvu, postavení a vzdělávání žen, nezaměstnaných, vojsku či národnostním menšinám. Prostřednictvím nařízení zabývajícím se vzděláváním nezaměstnaných ministerstvo reflektovalo velkou míru nezaměstnanosti. Kurzy byly pořádány zdarma a měly účastníkům napomoci získat lepší postavení na pracovním trhu.⁹¹

⁸⁹ Výnos MŠNO č. 13.878/1919, instrukce k zákonu o organizaci lidových kursů občanské výchovy, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, 22. 4. 1919.

⁹⁰ František Tretera, *Přehled zákonodárného vývoje lidové výchovy ve státě Československém*, Praha 1924, s. 44.

⁹¹ Výnos MŠNO č. 118.920/1922, Bezplatné kurzy pro nezaměstnané, 10. 11. 1922.

Všechny tyto normy apelovaly na vzájemnou pomoc při lidovýchovném vzdělávání a morální důležitosti lidovýchovné činnosti.

Důležitým výnosem byl také výnos č. 51.590 ze dne 24.10.1919 o organizaci lidových škol. Celý výnos byl psán ryze praktickým jazykem. Lidová škola byla pojímána jako soubor kurzů, které na sebe navazovaly a věnovaly se jednomu tématu po několik přednáškových hodin. Měly nahrazovat, či jen doplňovat vzdělání z různých stupňů standartní vzdělávací soustavy. Jejich obsah měl být flexibilní a přizpůsobit se potřebám dané lokality. Bylo zde též apelováno na městské a vesnické školy, aby půjčovaly své místnosti bezplatně k provozování lidových škol. Což bylo řešeno i ve výnosu zaměřujícím se na studenty středních škol. Vydán byl dne 11. 3. 1919 a bylo v něm řečeno následující: „Uznáváje naléhavou potřebu usnadnit a zlevnit činnost lidovýchovnou, očekávám, že vzdělávacím spolkům a korporacím budou bezplatně propůjčovány školní místnosti na poučné přednášky, hudební a literární večery, knihovny, besídky mládeže, pohádkové hodiny, loutková představení apod., kdekoliv není pro tyto účely jiných místností vhodnějších...“⁹²

Další oblastí, pro kterou byly již v roce 1919 vydány právní normy, bylo knihovnictví. Zákon č. 430/1919 o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919, obsahoval 12 paragrafů a volně navazoval na zákon o lidových kursech. Na jeho základě měl být zřízen co největší počet knihoven, aby se mohl každý vzdělávat a doplňovat své vědomosti i mimo školu a lidovýchovné kurzy. Tento zákon byl velice ceněn pro své zpracování zvláště v zahraničí. Bylo uzákoněno zřízení veřejných knihoven v každé obci na celém území státu. Nařízení vlády republiky Československé, které provádělo tento zákon, bylo vydáno 5. listopadu 1919.

Třetím nejdůležitějším zákonem pro lidovou výchovu byl zákon č. 80/1920 Sb. o pamětních knihách obecních, které měly být povinně vedeny kronikáři v každé obci. Kronikářem byl nejčastěji jednatel místní osvětové komise. Zřízení této pamětní knihy musely všechny politické obce stihnout od konce roku 1922. Lhůta byla stanovena pouze pro Čechy, ostatní části Československa byly vyňaty. Tato činnost měla být vykonávána za úplatu a směřovala k trvalému uchování pamětí jednotlivých obcí, potažmo celého státu, což mělo vést k většímu spojení s místními tradicemi a přirozenému pokračování v lidové kultuře regionů. Pamětní kniha byla vždy jednou za tři roky vystavena veřejně, aby se mohl každý podívat, co je v ní zapsáno. Pokud měl někdo výhrady k zápisům, mohl

⁹² Výnos MŠNO č. 9673/1919, O podpoře lidové výchovy na středních školách, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, 11. 3. 1919.

navrhnout změny a doplňky, tyto návrhy pak schvalovalo obecní zastupitelstvo.⁹³ Kontrolu dodržování zákona měli na starosti v prvních letech okresní školní inspektoři. Nikde se ovšem nevedla žádná souhrnná statistika z důvodu nedostatku dat. Ve většině případů se totiž kontrola pamětní knihy neuskutečnila, až v pozdějších letech se ke kontrolám a dodržování zákona přistupovalo zodpovědněji.

Zákony č. 67 a č. 430 vydané v roce 1919 tvořily pevný základ lidovému výchově a na nich pak stavěly zákony a výnosy další. Stojí za povšimnutí, že MŠNO vydávalo i taková nařízení, jako např. č. 44.727/1919 Sb. ze dne 23. listopadu. V něm se uvádělo doporučení pro všechna ostatní ministerstva, aby nabádala své úředníky k činnosti v lidové osvětě. Hlavní příčinou jeho vydání byla skutečnost, že v obcích a menších městech většinou nebylo mnoho kompetentních lidí, kteří by se vyznali ve způsobech fungování veřejných úřadů. Ministerští úředníci byli všeobecně vzdělanější a tím pádem mohli přispět svými vědomostmi a zkušenostmi k fungování nižších orgánů nebo mohli provádět již samotnou lidovému výchovnou činnost. Také to mělo vést k lepším vztahům mezi úřednictvem a obyvatelstvem.

⁹³ Josef Kazimour, *Návod na vedení pamětních knih*, Praha 1920, s. 5.

5. Ministerstvo školství a národní osvěty jako centrální orgán lidové výchovy v době formování první Československé republiky

Ministerstvo školství a národní osvěty bylo nejvyšším orgánem pro veškeré záležitosti školských zařízení, umění, správu církví a národní osvěty. Agenda v oblasti národní osvěty měla být dle původního plánu koncentrována do samostatného ministerstva, však tento návrh nebyl schválen a namísto toho došlo ke sloučení školské a osvětové správy do jednoho ministerstva.

Po svém ustanovení začalo ministerstvo svou činnost v budově obchodního soudu v Hyberské ulici. Zde setrvalo jen několik prvních dní po vzniku, zvláště z důvodu provizorního zařízení kanceláří. Umístění úřadu bylo téměř do měsíce od započetí jeho činnosti rozděleno. Část ministerstva, včetně prezidia, byla přesunuta do sídla zemské školní rady a zbylí úředníci byli přesunuti do Fuchsova paláce v Letenské ulici. Na konci roku 1918 se podařilo pronajmout prostory v Rohanském paláci v Karmelitské ulici. Ani zde ovšem nedostačovala kapacita místností, proto bylo v roce 1919 pronajato ještě několik místností v Nosticově paláci na Maltézském náměstí, kam byl z důvodu nedostatku prostoru přesunut odbor škol průmyslových a odborných, odbory vysokoškolský a osvětový. Umístění všech odborů do jednoho společného sídla se podařilo až v roce 1927. Ministerstvo se přestěhovalo do prostor v Karmelitánské ulici č. 5 a 7, kde byla přistavěna část budovy z důvodu navýšení kapacitních možností.⁹⁴ Zjevný nárůst agendy dokládá statistika počtu spisů. Za rok 1918 a 1919 bylo vytvořeno 66.815 ks, zatímco v roce 1922 to bylo již 145. 015 spisů. Konkrétně na osvětovém odboru se v roce 1919 vytvořilo 7647 aktů⁹⁵. Také personální obsazení ministerstva každým rokem narůstalo.

Rozpočet ministerstva stoupal přímou úměrou k nárůstu nároků na agendu a počtu zaměstnaných úředníků. Pro první rok fungování MŠNO byl rozpočet ministerstva stanoven na 150.171.297 Kč, o čtyři roky později se navýšil o celých 804 milionů. Konkrétně bylo v roce 1919 na lidovou výchovu vydáno z rozpočtu MŠNO 418.000 Kč, v roce 1922 byla

⁹⁴ Vláda Československé republiky, kolektiv autorů, *Deset let Československé republiky*, Praha 1928, s. 346.

⁹⁵ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Činnost ministerstva školství a národní osvěty za prvé desetiletí*, Praha 1928, s. 79.

částka už v řádech milionů, konkrétně 4.182.897 Kč.⁹⁶ Největší částky z příspěvků státu plynul na činnost lidových škol a správu obecních knihoven.

5.1. Organizační struktura ministerstva

Organizační struktura MŠNO se v průběhu let několikrát změnila. Počáteční podobu v roce 1918 tvořilo presidium, 7 odborů a společná knihovna. Odbory byly označeny římskými číslicemi se slovním upřesněním jejich konkrétní agendy. Konkrétně to v roce 1918 byly odbory:

- I. pro školy vysoké
- II. pro školy střední
- III. pro školy odborné
- IV. pro školy obecné
- V. pro národní osvětu
- VI. slovenský odbor
- VII. pro kultus.

Členění V. odboru pro národní osvětu bylo dále strukturováno do 7 oddělení:

- 1) organizace vědecké práce mimoškolní, vědecké knihovnictví, archivnictví
- 2) archeologie, musejnictví, ochrana památek
- 3) literatura, novinářství, péče jazyková
- 4) divadlo, tanec, kino
- 5) hudba
- 6) výtvarná umění
- 7) výchova lidu.

Záležitosti právního charakteru související s lidovou výchovou vyřizoval od června roku 1919 speciální právní odbor.⁹⁷

Oficiálně byl právní odbor začleněn do struktury ministerstva 12. července 1919, kdy proběhla jeho rozsáhlá reorganizace. Ministerských odborů bylo po této reformě zřízeno 10, přičemž třetí a čtvrtý odbor byl ještě rozčleněn na dvě části.

- I. odbor obecněškolský

⁹⁶ Antonín Matula, *Lidová výchova u nás*, Praha 1921, s. 63.

⁹⁷ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty 1918-1919*, Praha 1919, s. 10

- II. stredoškolský
- III. a) odborněškolský, b) obchodněškolský
- IV. a) pro univerzity, b) pro techniky a vysokou školu báňskou
- V. slovenský
- VI. osvětový
- VII. právní
- VIII. církevní.⁹⁸

Nově byl odbor zabývající se národní osvětou přejmenován na osvětový, jeho vnitřní členění zůstalo po reorganizaci nezměněné. K provádění organizačních změn bylo přistupováno z důvodu umístění jednotlivých odborů. Pokud se nějaký odbor již nevešel do určených prostor, byla některá z oddělení sloučena nebo přemístěna jinam, což se promítlo v kompletním schematismu organizace. Také k tomu přispívalo, že ministerstva vymezovala své působnosti delší časové období.

V červnu 1920 proběhla reforma struktury odborů MŠNO, odbory byly sestaveny takto:

- I. pro školy obecné a občanské a školství pomocné
- II. pro školy střední a ústavy učitelské
- III. a) pro školství odborné, b) pro školy vysoké
- IV. pro slovenské školství
- V. osvětový
- VI. právní
- VII. pro věci církevní.

Zrušen byl odbor slovenský, a to z důvodu vzniku referátu MŠNO v Bratislavě, který kompletně nahradil jeho činnost. Celkově mělo ministerstvo v tomto období 36 oddělení.⁹⁹ Právní odbor byl zřízen pro účely celého ministerstva, jednotlivé odbory si mohly zřizovat svá vlastní právní oddělení, které řešilo pouze jejich specifickou agendu. Všechna právní oddělení byla částečně podřízena právnímu odboru. Osvětový odbor byl dále členěn na 6 oddělení:

- 1) památkové
- 2) literární

⁹⁸ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty 1918-1919*, Praha 1919, s. 67.

⁹⁹ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Sborník Ministerstva školství a národní osvěty: ministerstvo, školské úřady, vysoké, střední a odborné školství, I.*, Praha 1920, s. 5.

- 3) výtvarné
- 4) hudební
- 5) lidovýchovné
- 6) právní.¹⁰⁰

Šesté oddělení, právní, sloužilo pouze pro záležitosti lidové výchovy. V tuto dobu se o chod osvětového odboru staralo 19 úředníků a 11 manipulačních sil. Dne 1. ledna 1921 vzniká nově oddělení pro menšinové školy, tímto okamžikem se stalo MŠNO jediným orgánem, spravujícím jejich záležitosti. V listopadu 1921 došlo ke snížení počtu oddělení osvětového odboru na tři, pro umění, památkovou péči a lidovou výchovu.¹⁰¹

Dne 7. října 1922 dochází k další změně rozčlenění a označení odborů:

- I. školství obecní, občanské a pomocné
- II. střední školy a učitelské ústavy
- III. školy průmyslové a odborné
- IV. školy obchodní
- V. univerzity, samostatné fakulty, vysoké školy zvěrolékařské a obchodní
- VI. vysoké školy, záležitosti vědeckých ústavů a vědecko-technického směru
- VII. národní osvěta, věda, umění a lidové výchovy
- VIII. církevní záležitosti

Odbor národní osvěty se členil na oddělení pro:

- 1) ochranu památek, vědu, vědecké ústavy a korporace směru historického
- 2) literaturu, divadlo, umění výtvarné, hudbu a věci právní
- 3) lidovou výchovu a kinematografii
- 4) Státní nakladatelství.

Poslední změnou bylo převedení správy Státního nakladatelství pod oddělení zabývající se literaturou a vznik nového oddělení pro školské a kulturní styky s cizinou. V takovéto podobě fungovalo ministerstvo až do období nacistické okupace.¹⁰²

¹⁰⁰ Jan Janák, *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu, 2.díl, Období první a druhé republiky a okupace, 1918-1945*, Praha 1971, s. 116.

¹⁰¹ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty 1920-1921*, Praha 1921, s. 20.

¹⁰² Ministerstvo školství a národní osvěty, *Činnost ministerstva školství a národní osvěty za prvé desetiletí*, Praha 1928, s. 80.

5.2. Personální obsazení ministerstva

V pozici ministra školství a národní osvěty se vystřídal od vzniku republiky do začátku října 1924 celkem čtyři muži. Prvním ministrem byl Gustav Habrman¹⁰³ původním povoláním redaktor. Jeho politická činnost započala již před rokem 1918, od roku 1907 byl poslancem Říšské rady. Po vzniku republiky se stal, v rámci první Kramářovy vlády, ministrem školství a národní osvěty za sociální demokracii. Na tomto postu působil od 14. listopadu 1918 a setrval zde i přes obě Tusarovy vlády do 15. září 1920. Již 27. prosince 1918 jmenoval do svých funkcí prvních 27 úředníků, kteří vykonávali do tohoto jmenování svou činnost na základě prozatímních jmenovacích dekretů. Pod vedením G. Habrmana byl vytvořen seznam pravomocí a konkrétních úkolů ministerstva, který se poté zasílal vládě ke schválení. V období působení na pozici ministra školství a národní osvěty se mu podařilo pozvednout úroveň základního a středního školství na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kam posílal množství českých učitelů. Prosadil zřizování základních a středních škol státem a odstranění náboženských symbolů ze škol. Státním tajemníkem byl v této době František Drtina¹⁰⁴. Lidovými oddělení měl v této době na starosti ministerský tajemník Karel Velemínský,¹⁰⁵ společně s ním na správě lidové výchovy spolupracoval rada Robert Balaš, Antonín Matula¹⁰⁶ a Hana Gregorová-Tajovská¹⁰⁷, která byla tou dobou jednou z mála žen zaměstnaných na ministerstvu.¹⁰⁸

¹⁰³ Gustav Habrman, nar. 24. 1. 1864 v České Třebové, zemř. 22. 3. 1932 v Praze, v roce 1921 se stal ministrem práce a sociálních věcí a prosadil zákon o sociálním pojištění zaměstnanců.

¹⁰⁴ Prof. PhDr. František Drtina, nar. 3. 10. 1861 v Hněvšíně u Nového Knína, zemřel 14. 1. 1925 v Praze. Vystudoval pedagogiku, určitou část svého života také vyučoval na střední škole. Byl filosof, významný politik, autor pedagogické a filosofické literatury a také aktivním lidovými pracovníkem.

¹⁰⁵ PhDr. Karel Velemínský, nar. 17. 1. 1880, zemř. 15. 11. 1934 v Praze. Byl pedagog, zabýval se překládáním ruských textů, publikoval své příspěvky v novinách, většinu svého života pracoval jako státní úředník.

¹⁰⁶ Antonín Matula, nar. 9. 4. 1885 v Drnholci nad Lubinou, zemř. 23. 1. 1953 v Praze. Středoškolský profesor, lidovými pracovník, zakladatel ruralismu, prozaik, publikoval často v oboru osvěty.

¹⁰⁷ Hana Gregorová, nar. 30. 1. 1885, zemř. 11. 12. 1958 v Praze. Byla slovenskou spisovatelkou, velice aktivní osvětovou pracovníci a obhájkyní ženských emancipačních práv.

¹⁰⁸ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Sborník Ministerstva školství a národní osvěty: ministerstvo, školské úřady, vysoké, střední a odborné školství, I.*, Praha 1920, s. 4.

Dne 15. září 1920 skončil mandát předešlému ministru a na jeho místo nastoupil v rámci úřednické vlády Josef Šusta.¹⁰⁹ Do čela MŠNO se dostal zejména díky svému postavení v intelektuálních kruzích, již v této době byl velice uznávanou a ctěnou osobností české historiografie. Svou činnost zde ukončil 26. září 1921. Za působení Josefa Šusty vypadalo personální obsazení ministerstva následovně. Záležitosti národní osvěty měl na starosti odborový přednosta Jaroslav Kvapil¹¹⁰ a náměstkem osvětového odboru byl ministerský rada Zdeněk Wirth¹¹¹. Nejvyšší osobnostní pro lidovýchovnou činnost byl Karel Velemínský. Jakožto odborový rada a přednosta oddělení měl na starosti lidové publikace a zásadní otázky lidové výchovy, tedy lidové knihovnictví, kurzy občanské výchovy, lidové školy a besedy, organizaci lidové výchovy na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kurzy pro analfabety či osoby málo školené a rekreace. Dalším významným pracovníkem byl Antonín Matula, který zajišťoval dozor a správu českých a německých osvětových úřadů, kurzů občanské výchovy a lidových škol, rozhodoval o státních podporách, vytvářel statistiky všech lidovýchovných podniků, dohlížel na provádění zákona o pamětních knihách, měl na starosti koupi a správu promítacích přístrojů k lidovýchovné činnosti a jejich přerozdělování mezi jednotlivé sbory. Dále zde působil Jindřich Hrozný¹¹², bývalý univerzitní bibliotékař, který měl pod sebou celou správu knihovnictví a knihovnického školství. Účetní rada Robert Balaš, který zabezpečoval státní podporu knihovnictví, spolupracoval se Státním nakladatelstvím a dohlížel na konečnou úpravu lidovýchovných statistických a technických tiskopisů.

¹⁰⁹ Prof. PhDr. Josef Šusta, nar. 19. 2. 1874 v Třeboni a zemřel 27. 5. 1945 v Praze. Působil jako univerzitní profesor zabývající se českou historií, ale též jako politik a spisovatel.

¹¹⁰ PhDr. Jaroslav Kvapil, nar. 25. 9. 1868 v Chudenicích a zemř. 10. 1. 1950 v Praze. Kromě jeho úřednického působení na MŠNO byl básníkem, dramatikem, překladatelem a divadelním režisérem.

¹¹¹ PhDr. Zdeněk Wirth, nar. 11. 8. 1878 v Libčanech a zemř. 26. 2. 1961 v Praze. Byl český historik umění, jeden ze zakladatelů památkové péče v Čechách a působil též na ministerstvu, kde spravoval oblast památkové péče.

¹¹² PhDr. Jindřich Hrozný, nar. 14. 9. 1885 v Lysé nad Labem, zemř. 5. 12. 1952 v Praze. Český historik, významný knihovník, úředník na MŠNO, spoluautor knihovnické příručky, překladatel biblistické literatury z němčiny a hebrejštiny.

Kinematografické záležitosti měl na starosti Jan Pallausch¹¹³, který nejvíce spolupracoval s Františkem Melicharem spravujícím Státní ústřednu diapositivů.¹¹⁴

Dalším šéfem této oblasti byl člen Benešovy vlády, Vavro Šrobár¹¹⁵. V této pozici působil od 26. září 1921 do 7. října 1922. Po jeho nástupu do funkce se stal přednostou pro veškeré věci národní osvěty Antonín Setunský, který měl na starosti také oddělení spravující Státní nakladatelství. Oddělení lidové výchovy a kinematografie připadalo pod Karla Velemínského. Další dvě oddělení měl pod svou správou Zdeněk Wirth, konkrétně památkovou péči a umění.¹¹⁶

Dnem ukončení činnosti Vavro Šrobára se stal novým ministrem Rudolf Bechyně¹¹⁷, který zastupoval Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou. V pozici ministra školství a národní osvěty setrval až do 3. října 1924. Přednostou pro veškeré věci lidovýchovné byl odborový rada Karel Velemínský. Jeho přímými podřízenými byli ministerský tajemník Antonín Matula, František Prokeš a účetní rada Richard Balaš.

5.3. Agenda a kompetence ministerstva v oblasti lidové výchovy

Specifikace pravomocí a činnosti trvalo téměř celý rok, po jeho dokončení byla zpracována oficiální zpráva, kterou ministerstvo zaslalo vládě ČSR ke schválení a ostatním ministerstvům na vědomí. Konkrétní náplň činnosti se i po zaslání zprávy stále rozšiřovala a transformovala. V prvních měsících bylo hlavní snahou ministerstva vytvořit fungující organizační strukturu úřadu, sestavit první rozpočet ministerstva a vytvořit soupis

¹¹³ Ing. Jan Leopold Alois Pallausch, nar. 25. 10. 1888 v Českých Budějovicích, zemř. 25. 10. 1971 v Praze. Působil jako úředník MŠNO, byl filmovým režisérem a známou osobností československého ledního hokeje.

¹¹⁴ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Sborník Ministerstva školství a národní osvěty: ministerstvo, školské úřady, vysoké, střední a odborné školství, II.*, Praha 1922, s. 5.

¹¹⁵ MUDr. Vavro Šrobár, nar. 9.8.1867 v Lískové a zemř. 6.12.1950 v Olomouci. Vystudoval vysokou školu obor lékařství, ale velice brzy se začal hojně věnovat politice. Byl zakladatelem Strany svobody. V roce 1935 se stal též profesorem. Osobnost, která velice podporovala spolupráci Čechů a Slováků již před vznikem samostatné republiky.

¹¹⁶ Ministerstvo školství a národní osvěty, *Činnost ministerstva školství a národní osvěty za prvé desetiletí*, Praha 1928, s. 79.

¹¹⁷ Rudolf Bechyně, nar. 6. 4. 1881 v Nymburku a zemř. 1. 1. 1948 v Praze. Vyučený zámečník, který se stal českým novinářem v socialistickém tisku, publicistou a především aktivním politikem.

kompetencí, které měly spadat do agendy tohoto ústředního úřadu. Dále muselo ministerstvo řešit personální záležitosti a určení přesných pravomocí ministerských úředníků. V prvním roce fungování se také intenzivně řešily záležitosti týkající se umístění úřadu a snaha sjednotit všechny odbory do jedné budovy.¹¹⁸

Významnou činností ministerstva bylo vydávání nařízení a vyhlášek. Dále příprava novelizací již vydaných zákonů a tvorba nových zákonů týkající se školní a osvětové činnosti. Ministerstvo bylo nejvyšším orgánem lidové výchovy, který spravoval a přerozděloval státní finanční podporu pro tento resort. Při rozhodování bylo vázáno na rozpočet republiky a rozhodnutí ministerstva financí o přidělování peněz jednotlivým rezortům. Získané finanční prostředky byly přerozdělovány do jednotlivých okresů prostřednictvím okresních osvětových sborů. Podmínkou, pro získání finanční podpory, byla vykázaná lidovými výchovná činnost za uplynulé období. Tam kde byla doložena činnost rozsáhlejšího rázu, byla větší pravděpodobnost k získání prostředků pro další pololetí. Pravidlem při financování lidovými výchovné činnosti bylo, že obce musely přispívat nejméně stejnou částkou, jakou místní komise získaly ze státního rozpočtu.¹¹⁹

Ministerstvo završovalo soustavu lidovými výchovnými orgány – okresní osvětové sbory a místní osvětové komise. Vytvářelo pro tyto úřady záštitu v podobě finanční podpory a poskytovalo pomůcky na jejich činnost. Pořádalo školení pro úředníky a kurzy, popřípadě sjezdy pro lidovými výchovné pracovníky. Nákladem ministerstva se vydávaly knihy zabývající se problematikou lidové výchovy a obory do ní spadající. Každý rok vydávalo ministerstvo Věstník MŠNO, ve kterém informovalo o nově vydaných zákonech a nařízeních týkajících se resortu školství a národní osvěty, byly zde uvedeny i všichni ministerští úředníci, dále informace o školské správě, inzerce volných pracovních míst a aktuality. Významnou měrou také podporovalo finančními dotacemi lidové školy.

V kompetenci ministerstva bylo rovněž zřizování různých organizací, které přispívaly k naplnění činnosti ministerstva. Pro oblast lidové výchovy to byla například Státní ústředna

¹¹⁸ Vláda Československé republiky, kolektiv autorů, *Deset let Československé republiky*, Praha 1928, s. 345.

¹¹⁹ Výnos MŠNO č. 56.509/1920, Podpora lidových kursů občanské výchovy obcemi a okresy, 14. 9. 1920.

diapositivová, která byla zřízena v roce 1920.¹²⁰ Byla to organizace s celostátní působností a spravovala největší sbírku diapozitivů a promítacích zařízení v ČSR. Z těchto sbírek byly zapůjčovány stroje i jednotlivé diapozitivy pro lidovýchovnou činnost. Se vznikem filmu na našem území a jeho rozšířením, byla následně přejmenována na Státní ústřednu diapositivovou a filmovou.

¹²⁰ Karel Smrž, Stav kinematografie v ČSR, in: *Lidová výchova v demokracii: sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovýchovném rozhlasu a knihovnické propagaci a správě*, Praha 1928, s. 201

6. Okresní osvětové sbory

Okresní osvětové sbory byly druhou instancí na poli lidové osvěty, přímo podřízeny byly osvětovému odboru MŠNO. Tyto orgány byly vytvořeny na základě zákona o lidových kurzech. Jejich činnost vycházela především z nařízení MŠNO č. 61.977¹²¹ uvádějícího hlavní cíle a činnost osvětových sborů a instrukce č. 13.878¹²², která upřesňovala zákon o lidových kurzech občanské výchovy.¹²³ Předlohou pro nové osvětové sbory zřizované zákonem byl program činnosti Svazu osvětového z roku 1907. Antonín Uhlíř, který zákon o organizaci navrhl, byl totiž v době války předsedou organizačního sboru Svazu osvětového.¹²⁴ Hlavním důvodem ke zřízení okresních osvětových sborů byla potřeba decentralizovat správu lidové výchovy v zemi a stát jejich prostřednictvím mohl delegovat některé pravomoci MŠNO na nižší organizační složky.

Ohledně právní formy osvětových sborů byla vedena rozsáhlá diskuze. Zákon byl totiž v ohledu jejího konkrétního určení nedostačující. Sbory byly označeny jako státní instituce, které jsou přímo podřízeny MŠNO, zároveň však velká část jejich financí pocházela z obecních a zemských samosprávných rozpočtů. Mohly tedy být považovány za samostatné právnické osoby nebo sekundární státní orgány. Matoucí byla také jejich činnost, jež se dala přirovnat k samostatné a přenesené působnosti obcí. V rámci takovéto samostatné činnosti sbory zajišťovaly hospodářskou a finanční správu svého majetku, na druhou stranu byly přímo podřízeny ministerstvu, které též rozhodovalo o jejich činnosti. Zvláště z důvodu přímého řízení ministerstvem bylo ke sborům přistupováno jako ke státním orgánům veřejné správy.¹²⁵

¹²¹ Výnos MŠNO č. 61.977/1919, Činnost okresních (městských) sborů osvětových a místních komisí osvětových, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 19. 12. 1919.

¹²² Výnos MŠNO č. 13.878, Instrukce MŠNO vydaná k zákonu č. 67/1919, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 15. 5. 1919

¹²³ Kamil Buzek, František Havelka a Otto Placht, ed., Příručka školské a osvětové správy, Praha 1934, s. 1419.

¹²⁴ Antonín Rambousek, *Lidová výchova československá po roce 1914*, Praha 1928, s. 12.

¹²⁵ Václav Paleček, Právní základy lidové výchovy a veřejného knihovnictví obecného, in: *Lidová výchova v demokracii: sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovýchovném rozhlasu a knihovnické propagaci a správě*, Praha 1928, s. 31

Sídlem sboru se stalo sídlo okresního soudu, popř. bylo-li to možné, sídlo okresního zastupitelstva. Ve velkých městech (nad 10.000 obyvatel) bylo možné mimo okresní osvětový sbor zřídit ještě městský osvětový sbor, který zde vykonával činnost jak okresního sboru, tak i sboru místního. Často se jako klíč k tvoření městských sborů použily městské obvody. Okresní sbor v daném okrese nebyl nadřazen městskému sboru. Již v roce 1919 bylo na celém území Československé republiky zřízeno celkem 230 českých okresních osvětových sborů a 110 německých. Z toho v samotných Čechách bylo 150 českých a 69 německých OOS. O rok déle měla republika již 250 OOS, z toho v Čechách jich bylo zřízeno 166 českých a 77 německých.¹²⁶

Finanční zabezpečení bylo zajištěno především z příspěvků rozpočtu okresního zastupitelstva. Nejdříve musely osvětové sbory vypracovat přesný program kurzů, které chtěly v budoucím roce organizovat a vyčíslit jejich finanční náročnost. Poté byl tento plán zaslán na okresní zastupitelstvo, kde se žádalo o poskytnutí dotace. Soupis musel být předložen před schválením rozpočtu na další rok, aby se v něm mohla na lidovou výchovu vyčlenit alespoň minimální částka. Pokud ve vydaném rozpočtu nebyla žádost OOS reflektována vůbec, měl okresní sbor právo zaslat své námitky zemskému zastupitelstvu nebo přímo na MŠNO a docílit tak přepracování rozpočtu.¹²⁷ Často tak byla okresním osvětovým sborům přiznaná z rozpočtu minimální možná částka. Okresní zastupitelstvo tímto způsobem splnilo povinnost a osvětové sbory se proti takovému rozhodnutí nemohly odvolat.

6.1. Organizace okresních osvětových sborů

Složení osvětových sborů bylo kolegiální a skládalo se z pléna, pořadatelského výboru a předsednictva. Funkční období všech těchto orgánů se shodovalo s funkčním obdobím okresního zastupitelstva.

Plénem byl sborový orgán složený z delegátů. Maximální počet členů byl stanoven na 20. Jeho složení bylo pevně dané. Musel v něm zasedat jeden zástupce politických stran v daném okrese, dva zástupci územní samosprávy (jeden zastupující samosprávu obecní a druhý okresní), dva zástupci okresní školní rady a vždy jeden zástupce z nejvýznamnějších spolků v okrese. Tyto spolky byly většinou největší s nejpočetnější základnou členů a aktivně

¹²⁶ Antonín Matula, *Lidová výchova u nás*, Praha 1921, s. 30.

¹²⁷ Výnos MŠNO č. 56.509/1920, Podpora lidových kursů občanské výchovy obcemi a okresy, 14. 9. 1920

se podílely na všeobecném vzdělávání v daném místě. Konečně, pokud byl v okrese odborný znalec lidovými, měl též právo zasedat v plénu a přispívat svou odbornou znalostí problematiky k rozhodnutím sboru.¹²⁸ Činil tak na základě volby ustanovující schůze nebo samotného pléna. Takovouto kooptací bylo možné doplnit sbor maximálně z jedné čtvrtiny. Případné nejasnosti s ustanovením členů sboru řešil nadřízený orgán, tedy MŠNO, prostřednictvím příslušného odboru. Pokud již dříve působil v okrese osvětový sbor samosprávného charakteru, bylo možné, aby se plynule přetransformoval do podoby nového OOS, dle zásad uvedených v zákoně.

Dalším orgánem byl poradatelský výbor, který byl zodpovědný za běžnou agendu úřadu. Zasedal dle místní potřeby, ovšem minimálně dvakrát do roka. Odpovědný byl plénu, které ho také během ustavující schůze volilo. Samotný poradatelský výbor si ze svých řad volil referenty jednotlivých oddělení (knihovnického, přednáškového atd.). Členové výboru měli být pečlivě vybíráni z řad zkušených lidových pracovníků. Schopnost usnášení výboru byla stanovena na prostou většinu hlasů, v případě stejného počtu na obou stranách byl rozhodujícím hlasem ten předsedáv.¹²⁹

Vrcholným orgánem okresního osvětového sboru bylo předsednictvo, jehož složení bylo voleno poradatelským výborem. Skládalo se z předsedy, jednatele a pokladníka. Pravomocí předsedy bylo svolávat schůze a poté je řídit. Zastupoval sbor na veřejnosti. Podepisoval vydané předpisy společně s jednatelem. Pokud se předpis jakkoli týkal financí, musel jej podepisovat i pokladník. Jednatel OOS byl automaticky považován za důvěrníka MŠNO v daném okrese.¹³⁰

6.2. Činnost a pravomoc okresních osvětových sborů

Hlavní náplní činnosti OOS bylo organizování lidových kurzů v okrese a dohled nad obecními knihovnami. Staraly se o přerozdělování finanční podpory z MŠNO místním osvětovým komisím.¹³¹ V případě poskytnuté hmotné podpory ministerstva musela být částka

¹²⁸ Antonín Rambousek, *Lidová výchova československá po roce 1914*, Praha 1928, s. 24.

¹²⁹ Leopold Calábek, *Administrativní příručka pro lidovýchovné pracovníky a knihovníky*, Brno 1928, s. 8.

¹³⁰ Tamtéž, s. 12.

¹³¹ Jan Hořejší, *Lidová výchova a její regionální studium: Severovýchodní Čechy*, Hradec Králové 1931, s. 31.

rozdělena do celého okresu a zvláště měla jít do obcí, které byly finančně slabší. Podpora byla poskytována na základě zaslané žádosti. Žádost byla považována za platnou, pokud obsahovala kolek v ceně dvou korun a za každou přílohu 50 haléřů. Povinné náležitosti byly: 1) identifikace žádající organizace, 2) druh činnosti, na kterou budou případné prostředky sloužit a její krátký popis, 3) přibližný konečný rozpočet. Žádosti sahající do prvního pololetí musely být odeslány do 1. února, žádosti vztahující se k akcím plánovaným až na druhé pololetí musely být odevzdány do 1. října téhož roku.¹³²

Pod záštitou OOS se zřizovaly umělecké podniky, které byly poté i finančně podporovány ze státních prostředků. Dále sbory vytvářely návrhy místních osvětových komisí.¹³³ Přípravovaly programy kurzů občanské výchovy a sestavovaly soupisy řečníků, kteří se jich účastnili. Pořádaly vzdělávací kurzy pro řečníky ze svého okresu. Shromažďovaly podpůrnou dokumentaci pro řečníky i účastníky kurzů. Byly nadřízeným orgánem pro místní osvětové komise a činily jim odborný a koordinační dohled. Snažily se zvedat úroveň svých osvětových komisí tím, že na jejich akce posílaly své řečníky a organizátory. V jejich pravomoci bylo pořádání přednášek pro venkovské obyvatelstvo v prostorách okresního soudu. Měly za povinnost jednou ročně předkládat zprávu o činnosti v okrese MŠNO, kde se musel uvádět přesný počet přednášek, statistické údaje o všech lidovýchovných pořádaných akcích a údaje o pracovnících lidového sboru. Zajišťovaly od MŠNO příručky pro lidovýchovné pracovníky a poté je přerozdělovaly do jednotlivých komisí ve svém okrese. V některých okresních sborech se vydávaly samostatné časopisy, jako například Stráž osvěty v Hradci králové. Od roku 1921 měly také za povinnost zušlechťovat veřejný prostor. V nařízení MŠNO¹³⁴ bylo řečeno, že se úroveň národa soudí také podle vizuální podoby veřejného prostoru. Sbory byly tedy vyzývány k dodržování čistoty na veřejných místech a k její kontrole. Měly za povinnost na svých přednáškách šířit myšlenku čistoty veřejného prostoru a snažit se tak přimět publikum k jejímu dodržování. Upravenost se nevyžadovala jen na veřejných místech, ale také na svých soukromých pozemcích.

¹³² Jan Petr, Adolf Chaloupka a Antonín Matula, *Lidovýchovná práce v okrese i v obci: Osvětovým pracovníkům venkovským*, Praha 1931, s. 50.

¹³³ Výnos MŠNO č. 97.368/1921, Soustavná péče o výchovu lidu, organizace, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 17. 10. 1921.

¹³⁴ Výnos MŠNO č. 92.137/1921, Péče osvětových korporací o estetickou úpravu obcí, 14. 10. 1921.

7. Místní osvětové komise

Místní osvětové komise byly nejnižším článkem státní lidov ýchovné soustavy. Okresní osvětové sbory je zřizovaly na základě zákona v každé obci svého okresu.¹³⁵ Jejich vytvoření proběhlo na základě návrhu OOS, který schvalovalo zastupitelstvo dané obce. Většinou měly tyto komise 3-4 členy. Organizačně byly místní komise složeny totožně jako OOS. Skládaly se také z pléna, pořadatelského výboru a předsednictva, pouze v menším počtu osob. Předseda místní komise se stal jmenováním do funkce důvěrníkem okresního sboru, tedy prostředníkem mezi místní a okresní osvětovou správou. Předseda svolával a řídil průběh zasedání komise. Jednatelé MOK z celého okresu se museli nejméně dvakrát do roka scházet ke společným poradám, kde byly řešeny jednotlivé problémy daného okresu.¹³⁶

Prostory pro místní činnost lidov ýchovných pracovníků byly povinně poskytovány danou obcí. Doporučeny byly prostory školních tříd, nejčastěji se ovšem využívaly prostory obecního úřadu či školních tělocvičen. Výslovně zakázáno bylo využití obecních hostinců, potažmo jejich sálů, a to i v případě, že vhodnější prostory v obci neexistovaly. Komise pořádala lidov ýchovné kurzy. Zejména se tak dělo svépomocí, v některých případech na základě domluvy se vzdělávacími spolky v obci. Pořádané přednášky mohly být určeny několika obcím zároveň, všechny tyto obce se pak stejnou měrou podílely na jejich nákladech.¹³⁷ Činnost místní komise byla financována především z obecních příspěvků. Dále přispívalo okresní či zemské zastupitelstvo, pokud v obci nebyl dostatek prostředků. Prostřednictvím OOS si mohly komise zažádat i o příspěvek MŠNO, v prvních letech ČSR se většina žádostí zamítala z důvodu nedostatečného množství finančních prostředků.

V menších obcích se pořádaly přednášky nejčastěji v neděli a pro několik obcí dohromady. MŠNO vyzývalo ke vzniku specifických lidov ýchovných kurzů venkovských. Obsah těchto kurzů odrážel potřeby daného regionu. Doporučovalo se vybírat témata družstevní, zabývající se šlechtěním či pro hospodyně. Kurzy měly také napomáhat

¹³⁵ Výnos MŠNO č. 61.977/1919, Činnost okresních (městských) sborů osvětových a místních komisí osvětových, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 19. 12. 1919

¹³⁶ Výnos MŠNO č. 111.191, Péče obcí a okresů o lidové kurzy občanské výchovy, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 17. 9. 1921.

¹³⁷ Petr Konečný, *Lidová výchova a kulturní práce v obci*, Brno 1940, s. 33.

upevňování vztahu vesnických obyvatel k půdě a regionu.¹³⁸ V nejchudších regionech bylo touto cestou napomáháno doplňování všeobecného vzdělávání obyvatel, kteří nebyli dostatečně vzděláni v rámci klasického vzdělávacího systému. Venkovské kurzy byly pořádány v zimních měsících, kdy nebyla práce v zemědělství. Minimální délka kurzu byla stanovena na jeden týden, přičemž rozsah hodin na jeden den byl stanoven na 3 hodiny. Během těchto tří hodin měly být probrány minimálně 2 předměty. Lidovými pracovníci se měli zaměřit také na vzdělávání žen. V rámci kurzů měla být také zvyšována úroveň obecní samosprávy, pro jejíž pracovníky byla organizována školení.¹³⁹

Povinností místních osvětových komisí bylo zajišťovat co nejlépe přednáškovou či jinou lidovými činnost v obcích. Jejich činnost měla též napomáhat zřizování obecních knihoven a zajišťovat jejich kompetentní správu, která probíhala v kooperaci s danými obcemi. Komise měla na starosti ustanovování místních řečníků a zajištění jejich dostatečného vzdělání. Bylo vyžadováno zodpovědné hospodaření s financemi z příspěvků či vlastní činnosti. Při pořádání např. hudebních produkcí či výstav, bylo dovoleno vybírat vstupné a tím pokrýt náklady na danou akci. Místní osvětové komise vedly na nejnižší úrovni statistickou činnost o veškeré lidovými činnosti v obci. Jednou ročně musely povinně zasílat zprávu nadřízenému OOS o proběhnutých akcích.¹⁴⁰

¹³⁸ Kamil Buzek, František Havelka a Otto Placht, ed., Příručka školské a osvětové správy, Praha 1934, s. 1420.

¹³⁹ Výnos MŠNO č. 48.756/1919, Vzdělávací kursy na venkově, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 21. 10. 1919.

¹⁴⁰ Výnos MŠNO č. 124.398/1922, Ustavení místních osvětových komisí a okresních osvětových sborů, pořádání vzdělávacích kursů samosprávných, statistika osvětové činnosti, ze dne 19. 10. 1922.

8. Závěr

První léta československého státu se nesla ve znamení protikladů. Na jedné straně se objevuje rapidní úbytek obyvatel způsobený válkou, obraz poválečné bídy, nejisté umístění hranic a tím způsobené komplikace pro obyvatele žijící v těchto oblastech i zdevastované hospodářství nacházející se v dezolátním stavu. Proti tomu stojí všeobecná euforie lidí z ukončení válečného konfliktu, jejich víra v lepší budoucnost a všeobecná snaha o budování nového státního zřízení. Právě díky těmto nastalým skutečnostem mohl vzniknout systém zahrnující tak specifickou formu lidovými výchovné činnosti, jaká se v takovéto podobě začala vytvářet pouze na našem území a jejíž počáteční intenzita dokázala dát do pohybu neuvěřitelné množství lidí, kteří se podíleli na jejím budování a s nadšením vytvářeli všechny její struktury. Díky lidové výchově docházelo k posílení soudržnosti vzdělanějších vrstev národa, které se snažily pomocí šíření všeobecného vzdělání přispět k budování plnohodnotného národa, který by byl pro ostatní státy důstojným partnerem. První Československá republika se stala během své existence velice slibně rozvíjejícím státem, kterému se podařilo postupně získat náležitý respekt nejen v Evropě. ČSR dokázala v rámci svých možností držet tempo i s technickým pokrokem ve světě, který charakterizovala například snaha o elektrifikaci celého státu. Nově vzniklou republiku reprezentovali také umělci, herci a spisovatelé, kteří v této době žili a tvořili, svou prací dotvářeli specifickou podobu poválečného období.

Lidová výchova byla uceleným systémem činností sloužících k doplnění vzdělání především dospělých pracujících osob. Nezaměřovala se ovšem pouze na dospělé v produktivním věku, snažila se o zahrnutí veškeré populace, které by mohla být její činnost přínosem, cílovou skupinou byla například i středoškolská mládež, či osoby, které díky válce nemohly absolvovat některý ze stupňů standardní vzdělávací soustavy. Nízká úroveň všeobecného vzdělání byla patrná především u venkovského obyvatelstva. Prohlubována byla nedostatkem pracovních sil, důsledkem čehož byly zvedající se nároky na počet členů rodiny účastnících se obhospodařování půdy. Situaci se pokoušela lidová výchova zlepšit prostřednictvím přednášek nabádajících k sebevzdělávání i pořádáním venkovských vzdělávacích kurzů pro širokou veřejnost.

Myšlenky a cíle lidové výchovy byly naplňovány prostřednictvím velkého množství činností na všech úrovních státní i spolkové správy. Mohlo tomu tak být právě z důvodu všeobecného nadšení českých a slovenských občanů ze vzniku samostatné republiky a jejich

touze po dosažení společenských standardů zajišťujících odpovídající mezinárodní postavení. Revoluční doba dovolovala i vzednutí ženských práv a nároků na ně. Ženy začaly pronikat do mnoha oborů, ve kterých v dřívějších dobách nesměly vůbec působit. Mimo jiné i lidová výchova byla oborem, ve kterém se objevovalo mnoho dobrovolnic pomáhajících s organizací lidových škol, vzdělávacích kurzů i zabezpečování chodu knihoven.

Již před rokem 1918 existovala na našem území lidová výchova, po vzniku nového státu bylo nutné ji přetransformovat do oficiálnější a organizovanější podoby. Pomohlo tomu především naladění politické špičky státu, potažmo myšlenky obsažené ve vydávaných zákonech a nařízeních, které pro lidovýchovnou činnost tvořily přirozené hranice působnosti. Také veřejná podpora prvního prezidenta Československé republiky působila pozitivně na vnímání lidovýchovné činnosti a její následné přijetí obyvatelstva za vlastní.

Veškerá lidská činnost má své světlé i stinné stránky. Stejně tak ani působení lidovýchovných pracovníků a osvětových úřadů nebylo v mnoha ohledech a na mnoha místech tak radostné a idylické, jak se mohlo zdát ze znění zákonů a pronášených proslovů na lidovýchovných sjezdech. Z většiny proslovů pronášených v prvních letech republiky sršel optimismus, někdy byla ovšem opomíjena skutečná realita všedních dní. Bohužel i v lidovýchovné činnosti se odrážela povaha lidí podílejících se na její tvorbě. A pokud byla tato činnost prováděna pouze na základě určitého příkazu, ani nemohla plodit očekávané ovoce, od výsledku se očekávalo více, než bylo ve skutečnosti do procesu na počátku vloženo. I přes některé regiony, ve kterých byla lidovýchovná činnost velice zanedbávaná, se vzdělání chudšího obyvatelstva postupně zvedalo, což posléze napomáhalo i zlepšování hospodářské situace ve státě. Cíle a snahy lidové výchovy byly naplňovány po celou dobu meziválečného Československa a její činnost byla přerušena až nacistickou okupací. Po skončení druhé světové války se na prvorepublikovou tradici již nepovedlo navázat.

Seznam zkratk

ČOS	Česká obec sokolská
ČSR	Československá republika
MOK	místní osvětová komise
MŠNO	ministerstvo školství a národní osvěty
např.	například
nar.	narozen/a
NV	Národní výbor
Obr.	obrázek
OOS	okresní osvětový svaz
OS	Osvětový svaz
RNS	Revoluční národní výbor
tj.	to je
tzv.	tak zvaný
ÚVS	Ústřední vzdělávací výbor
zemř.	zemřel/a

Seznam pramenů a literatury

Prameny archivní

Národní archiv

Fond Ministerstvo školství

Státní oblastní archiv v Berouně

Fond Okresní úřad Beroun (1850-1945)

Státní okresní archiv Rokycany

Fond Politická správa po roce 1850 – okresní (1896-1942)

Dobový periodický tisk

Česká osvěta 1918, ročník 14

Česká osvěta 1919, ročník 15

Česká osvěta 1920, ročník 16

Česká osvěta 1921, ročník 17

Česká osvěta 1921-22, ročník 18

Česká osvěta 1922-23, ročník 19

Stráž osvěty 1921, ročník 1

Prameny tištěné

Ministerstvo školství a národní osvěty, *Sborník Ministerstva školství a národní osvěty: ministerstvo, školské úřady, vysoké, střední a odborné školství, I.*, Praha 1920.

Ministerstvo školství a národní osvěty, *Sborník Ministerstva školství a národní osvěty: ministerstvo, školské úřady, vysoké, střední a odborné školství, II.*, Praha 1922.

Ministerstvo školství a národní osvěty, *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty 1918-1919*, Praha 1919.

Ministerstvo školství a národní osvěty, *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty 1920-1921*, Praha 1921.

Ministerstvo školství a národní osvěty, *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty 1921-1922*, Praha 1922

Ministerstvo školství a národní osvěty, *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty 1922*, Praha 1922

Prameny normativní povahy

Zákon č. 2/1918 Sb., jímž se zřizují nejvyšší Správní úřady ve státě československém, In: *Sbírka zákonů*, ze dne 2. 11. 1918.

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, In: *Sbírka zákonů*, ze dne 28. 10. 1918.

Zákon č. 74/1919 Sb., Zákon o přejímání státních úředníkův a zřízencův, jakož i úředníkův a zřízencův státních podnikův, In: *Sbírka zákonů*, ze dne 17. 2. 1919.

Nařízení vlády Československé č. 430 Sb., jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních, In: *Sbírka zákonů*. 22. 11. 1919.

Výnos MŠNO č. 4010/1919, O podpoře lidové výchovy na středních školách, In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 10. 3. 1919

Výnos MŠNO č. 9673/1919, O podpoře lidové výchovy na středních školách, In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 11. 3. 1919

Výnos MŠNO č. 13.878/1919, instrukce k zákonu o organisaci lidových kursů občanské výchovy, In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 22. 4. 1919.

Výnos MŠNO č. 33.706/1919, Organizace lidových kursů občanské výchovy pro národnostní menšiny, 11. 8. 1919.

Výnos MŠNO č. 44.727/1919, Účast státního úřednictva na lidových kursech občanské výchovy, In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ze dne 23. 11. 1919.

Výnos MŠNO č. 48.756/1919, Vzdělávací kursy na venkově, In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ze dne 21. 10. 1919.

Výnos MŠNO č. 61.977/1919, Činnost okresních (městských) sborů osvětových a místních komisí osvětových, In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, ze dne 19. 12. 1919.

Zákon č. 292/1920 Sb., jímž se upravuje správa školství, In: *Sbírka zákonů*. 9. 4. 1920.

Výnos MŠNO č. 13.878, Instrukce MŠNO vydaná k zákonu č. 67/1919, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 15. 5. 1919

Výnos MŠNO č. 56.509/1920, Podpora lidových kursů občanské výchovy obcemi a okresy, 14. 9. 1920

Výnos MŠNO č. 92.137/1921, Péče osvětových korporací o estetickou úpravu obcí, 14. 10. 1921.

Výnos MŠNO č. 97.368/1921, Soustavná péče o výchovu lidu, organizace, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 17. 10. 1921.

Výnos MŠNO č. 111.191, Péče obcí a okresů o lidové kursy občanské výchovy, In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, ze dne 17. 9. 1921.

Výnos MŠNO č. 118.920/1922, Bezplatné kursy pro nezaměstnané, 10. 11. 1922.

Výnos MŠNO č. 124.398/1922, Ustavení místních osvětových komisí a okresních osvětových sborů, pořádání vzdělávacích kursů samosprávných, statistika osvětové činnosti, ze dne 19. 10. 1922.

Seznam použité literatury

František Autrata, *Večerní střední škola*, in: Antonín Rambousek (ed.) *Snahy a směry naší lidové výchovy: podrobná zpráva o jednání sedmého lidovýchovného sjezdu Svazu osvětového v Praze dne 1. - 3. července 1922*, Praha 1922.

Samuel Bakoš, *Osvětové zákony*, Bratislava 1990.

Robert Baláš, Jak se plní zákon o knihovnách obecních, in: *Pohledy do naší lidové výchovy*, Praha 1926.

Ivo Beneda a kol., *Historický vývoj právní úpravy správního řízení a dalších postupů ve veřejné správě v českých zemích (1918-2005)*, Olomouc 2007.

Arnošt Inocenc Bláha, *Problémy lidové výchovy: její pojem, úkoly a předpoklady*, Praha 1927.

Kamil Buzek, František Havelka a Otto Placht, ed., *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934.

Leopold Calábek, *Administrativní příručka pro lidovýchovné pracovníky a knihovníky*, Brno 1928.

František Fridrich, *Veřejné knihovny obecní v Československu 1919-1929: knihovní zákon, jeho provádění a výsledky*, Praha 1931.

Gustav Habrman, Bedřich Brosman, *Gustav Habrman: jeho život, práce a vzpomínky na velikou dobu*, Brno 1934.

Zdeňka Hledíková, Jan Janák a Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, 2.vyd., Praha 2007.

Jan Hořejší, *Lidová výchova a její regionální studium: Severovýchodní Čechy*, Hradec Králové 1931.

Adolf Chaloupka, *Divadlo všem: poslání divadla při výchově našeho lidu*, Praha 1926

Jan Janák, *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu. I., období 1848-1918*, Praha 1965.

Eduard Chudoba, *Reforma veřejné správy v Rakousku a vybudování městské samosprávy*, Praha 1917.

Jan Janák, *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu, 2.díl, Období první a druhé republiky a okupace, 1918-1945*, Praha 1971.

Jan Janák, Zdeňka Hledíková, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989.

Zdeněk Jírový, *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*, Praha 2005.

Zdeněk Kárník, *České země v éře První republiky (1918-1938)*, Praha 2003.

Josef Kazimour, *Návod na vedení pamětních knih*, Praha 1920.

Vojtěch Kletečka, *Deset let práce Lidové university Husovy v Plzni 1919-1929*, Plzeň 1929.

Antonín Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny české: Svazek XIII. 1918-1929*, Praha 2000

- Josef Kliment, *Obecní zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: obec a její organisace, hospodářství, finance, policie, úřednictvo, knihovny, obecní volby, domovské věci, chudinství, zdravotnictví, katastr, lesy, spořitelny, zemská a okresní správa: autentické texty předpisů, výklad, judikatura nejvyšších soudů a nejdůležitější formuláře*, Praha 1936.
- Petr Konečný, *Lidová výchova a kulturní práce v obci*, Brno 1940.
- Karel Lacina, Vladimír Čechák, *Vývoj systémů veřejné správy*, Praha 2011
- Antonín Matula, *Lidová výchova u nás*, Praha 1921.
- Antonín Matula, *Lidová výchova v Československé republice*, Praha 1928.
- Tomáš Garrigue Masaryk, *Cesta demokracie: Soubor projevů za republiky. Svazek první, 1918-1920*, Praha 1939.
- Ministerstvo školství a národní osvěty, *Činnost ministerstva školství a národní osvěty za prvé desetiletí*, Praha 1928.
- Věra Olivová, *Dějiny první republiky*, Praha 2012.
- Okresní osvětový sbor, *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci: 1920-1930*, Liberec 1930.
- Václav Paleček, Právní základy lidové výchovy a veřejného knihovnictví obecního, in: *Lidová výchova v demokracii: sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovýchovném rozhlasu a knihovnické propagaci a správě*, Praha 1928.
- Václav Patzak, *Lidové školy pro dospělé*, Praha 1928.
- Jan Petr, Adolf Chaloupka a Antonín Matula, *Lidovýchovná práce v okrese i v obci: Osvětovým pracovníkům venkovským*, Praha 1931.
- Otto Placht, František Havelka, *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934.
- Jiří Pokorný, *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2003.
- Antonín Rambousek, *Lidová výchova československá po roce 1914*, Praha 1928.

Antonín Rambousek, Tomáš Trnka, *Masarykův lidovýchovný ústav [Svaz osvětový]: jeho vznik a vývoj [1906-1926]*, Praha 1926.

Antonín Rambousek, *Snahy a směry naší lidové výchovy: podrobná zpráva o jednání sedmého lidovýchovného sjezdu Svazu osvětového v Praze dne 1.-3. července 1922*, Praha 1922.

Jakub Rákosník, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*, Praha 2008.

Karel Schelle, *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*, Brno 1993.

Karel Schelle, *Organizace československého státu v meziválečném období (1918-1938)*, Praha 2006.

Karel Smrž, Stav kinematografie v ČSR, in: *Lidová výchova v demokracii: sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovýchovném rozhlasu a knihovnické propagaci a správě*, Praha 1928.

Ladislav Šourek, Československý rozhlas, in: *Lidová výchova v demokracii: sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovýchovném rozhlasu a knihovnické propagaci a správě*, Praha 1928.

Andrej Tóth, Lukáš Novotný, Michal Stehlík, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha 2012.

František Tretera, *Přehled zákonodárného vývoje lidové výchovy ve státě Československém*, Praha 1924.

Tomáš Trnka, *Lidová výchova a národní kultura*, Praha 1925.

Tomáš Trnka, *Lidová výchova, její teorie, složky, metody a organisace*, Praha 1946.

Tomáš Trnka, *Vývoj naší lidové výchovy*, Praha 1936.

Tomáš Trnka, *Základy lidové výchovy*, Praha 1934.

Vláda Československé republiky, kolektiv autorů, *Deset let Československé republiky*, Praha 1928.

Ladislav Vojáček, Karel Schelle, *České právní dějiny do roku 1945*, Brno 2007.

Marek Waic, *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*, Praha 2013.

Ladislav Jan Živný, *Veřejné knihovny, jejich vývoj a správa*, Praha 1919.

Internetové zdroje

<http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>

<http://www.moderni-dejiny.cz>

<https://www.psp.cz>

<https://cs.wikipedia.org>

<https://www.noveaspi.cz>

<https://www.vlada.cz>

<http://www.dejepis.com/kapitola/ceskoslovensko-mezi-svetovymi-vaikam>

<https://www.lib.cas.cz/aleph-google/KNA01/00123/26/001232604>

Seznam příloh

Obr. 1

Gustav Habrman, 10. 2. 1990, autor neuveden. Zdroj: <http://www.langhans.cz/cz/archiv/online-archiv/name/h/habrman/363/#A1339>

Obr. 2

Josef Šusta, nedatováno, autor neuveden. Zdroj: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/jan-cerny-1/prof--phdr--josef-susta-43017/>

Obr. 3

Vavro Šrobár, nedatováno, autor neuveden. Zdroj: <https://dennikn.sk/844296/vavro-srobar-pri-obrane-bratislavy-nevahal-brat-rukojemnikov-pre-skandal-s-obrazmi-zvazoval-aj-samovrazdu/>

Obr. 4

Rudolf Bechyně, 5. 10. 1922, autor neuveden. Zdroj: <http://www.langhans.cz/en/archiv/online-archive/name/b/bechyne/287/#A8248>

Obr. 5

Zákon č. 67/1919 Sb. O organizaci lidových kursů občanské výchovy. Zdroj: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919.html>

Obr. 6

Zákon č. 460/1919 Sb. O veřejných knihovnách obecních. Zdroj: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919.html>

Obr. 7

Zákon č. 80/1920 Sb. O pamětních knihách. Zdroj: <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1920.html>

Přílohy

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

Obr. 4

Jest pro služební cestu mimo služební místo, mimo přídatky mimořádné, povolené výnosem bývalého rakouského ministerstva železnic ze dne 21. května 1917, č. j. 11.912, obnosem:

14% pro úředníky IV. služební třídy,
16% " " V. až VIII. služební třídy,
20% " " IX. a X. služební třídy,
dále podúředníky a sluhy,

další přídatky v této výměře:
10% paušálu pro úředníky IV. služební třídy,
16% paušálu pro úředníky V. až VIII. služební třídy.

20% paušálu pro úředníky IX. a X. služební třídy, jakož i pro podúředníky a sluhy.
2. Tento přídatek bude určen v jednotlivých případech se zřetelem na ustanovení bodu 3 a 4 výnosu bývalého rakouského ministerstva železnic ze dne 21. května 1917, č. j. 11.912.

IV.

Přídatky, uvedené v předcházejících bodech II. a III. budou začítovány pod kap. 32 opatření válečná (tit. 5 státního zřízení, § 4 přídatky atd. b) zřizenci státních drah), leč že by zaželežovaly stejně jako ostatní náklady příslušných služebních cest, nebo jako paušály soukromé strany, autonomní orgány, fondy, místní dráhy soukromé, úvěry stavební neb investiční, atd.

V.

Vzhledem na uvedené výhody zastávají se dnem 1. listopadu 1918 nejen výhoda dle výnosu bývalého rakouského ministerstva železnic č. 46.548/1917 uvedená v bodě II. 3, ale též všechny jiné, během války všeobecně neb jednotlivě na podkladě § 69 služ. ř. povolené zvláštní trvalé náhrady k pravidelným dietám (stravnému) na místě posledně povolených paušalových náhrad.

Svehla v. r., v zast. min. předsedy.
Dr. Rašín v. r. Dr. Winter v. r.
Klofáč v. r. Práček v. r.
Dr. Záhradník v. r. Stříbrný v. r.
Dr. Stránský v. r. Dr. Vrbenský v. r.
Staněk v. r. Dr. Hrubau v. r.

Čís. 67.

Zákon ze dne 7. února 1919

o organizaci lidových kursů občanské výchovy.

Na základě usnesení Národního shromáždění se nařizuje:

§ 1.

V celé oblasti státu československého budež pořádaný bezplatné kursy občanské výchovy, v nichž by se všemu občanstvu dostávalo odborného lidového výkladu o ústrojí státu, o působnosti jeho ve všech oborech jeho činnosti a o právech a povinnostech občanů státních.

§ 2.

K tomu cíli zřizují se v každém městě, které je sídlem dosavadního okresního zastupitelstva, resp. sídlem župním s náležitým zřetelem na politické strany zvláštní sbory, složené z osob věci znalých a z delegátů vzdělávacích spolků a jednot místních a okolních. Sborny tyto mají pořádati ve všech obcích svého okruhu tyto kursy a jsou oprávněny zřizovati v jednotlivých místech své odbory.

§ 3.

Náklad na pořádání těchto kursů se hradí z příspěvků měst, obcí, okresů, resp. župní samosprávy a ze subvencí státních. Obec jsou povinny se postarati o vhodnou místnost (vyločeny jsou hostince) a nesou náklad věcný.

§ 4.

Organisace i správa těchto kursů a dohled na ně náleží příslušnému oddělení ministerstva školství a národní osvěty.

§ 5.

Zákon tento nabývá působnosti dnem vyhlášení.

§ 6.

Provedení zákona svěčuje se ministru školství a národní osvěty.

T. G. Masaryk v. r.

Svehla v. r., v zast. min. předsedy.

Habermann v. r.

Čís. 68.

Nařízení ministerstva pošt a telegrafů ze dne 11. února 1919.

jímž se upravují cestovní diety (doprovodné) poštovního personálu, doprovázejícího vlákové pošty.

§ 1.

Personál poštovního a telegrafního ústavu, doprovázející vlákové pošty požívá následujících cestovních diet (doprovodného): Hodinové a noční poplatek.

§ 2.

Hodinové obnáší za prvních 10, mimo stanoviště t. j. od odjezdu příslušné vlákové pošty z místa stanoviště až do jejího návratu ztrávených hodin:

u úředníků (zeměpanských i třídních) . . . K 12.—,
u právodích (podúředníků i sluha) . . . K 11.—,
u sluha (definitivních i výpomocných) . . . K 10.—.

Za každou další mimo stanoviště ztrávenou hodinu, t. j. od odjezdu příslušné vlákové pošty až do jejího návratu:

u úředníků (zeměpanských i třídních) . . . K 0.55,
u právodích (podúředníků i sluha) . . . K 0.45,
u sluha (definitivních i výpomocných) . . . K 0.40.

572 § 11. Provedení tohoto nařízení, jež nabývá účinnosti dnem vyhlášení, pověřuje se ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, se souhlasem účastnických ministerstev. Tusar v. r. Svehla v. r. Práček v. r. Dr. Horáček v. r. Staněk v. r. Haberman v. r. Hampel v. r. Houdek v. r. Čís. 428. Nařízení vlády republiky československé ze dne 23. července 1919 o obchodu ranými bramborami. Ustanovení § 2 nařízení vlády republiky československé ze dne 13. června 1919, č. 337 Sb. z. a n., o obchodu ranými bramborami, doplněno se, jak následuje: § 1. Nákupní ceny raných bramborů domácí sklárni r. 1919 u producentů stanoví se za 1 kg takto: 1. do 1. srpna 1919 K 1.25, 2. od 1. srpna do 15. srpna 1919 . . . K 0.90, 3. od 16. srpna do 31. srpna 1919 . . . K 0.70, 4. od 1. září do 15. září 1919 . . . K 0.60. Za rohlíky stanoví se za 1 kg příplatek do srpna 1919 K 0.20, od 1. srpna do 15. září 1919 K 0.20. § 2. Nařízení toto nabývá účinnosti ihned. Tusar v. r. Svehla v. r. Práček v. r. Dr. Horáček v. r. Dr. Winter v. r. Haberman v. r. Dr. Heidler v. r. Dr. Veselý v. r. Hampel v. r. Staněk v. r. Stříbrný v. r. Houdek v. r. Čís. 429. Nařízení vlády republiky československé ze dne 17. července 1919 o titulu konceptních praktikantů v politické službě. § 1. Praktikanti ve smyslu čl. II. služební příručky (zákon ze dne 25. ledna 1914, č. 15 t. z.), kteří	byli přidáni do příručky služby konceptní v politických úřadech a náleželi do skupiny A v § 2 služební příručky, vyřadí se z titulu mlado- dílníků (vládní koncept). § 2. Mistodílníci (vládní konceptisté), kteří vykonali praktickou zkoušku předepsanou cíl. příručkou ze dne 10. října 1914, č. 282 t. z., mohou býti prvními dnem měsíce následujícího na dva, kdy zkoušku vykonali, jmenováni konceptisty. § 3. Nařízení toto nabývá účinnosti dnem vyhlášení; provedení je příkazem ministra vnitra po dohodě s ministrem financí. Tusar v. r. Svehla v. r. Dr. Heidler v. r. Dr. Veselý v. r. Houdek v. r. Stříbrný v. r. Haberman v. r. Dr. Horáček v. r. Práček v. r. Staněk v. r. Hampel v. r. Čís. 430. Zákon ze dne 22. července 1919 o veřejných knihovných obcích. Z ústnesní Národního shromáždění se nařizuje: § 1. Na doplnění a prohloubení vzdávanosti všech vrstev obyvatelstva zřizování bude politickými obcemi veřejné knihovny s četnou vzdělávací nabídkou i zábavní, která má skvělou využitelnost. § 2. V politických obcích s národnostními menšinami bude zřizována i pro menšinu knihovna zvláštní nebo zvláštní oddělení knihovny všeobecné, když tyto menšiny vykazují aspoň 400 osob podle posledního sčítání lidu, pokud se těm, když v obcích těch je veřejná menšinná škola. Pro menšiny, nevyloučené tímto podmínkami, se dosáhne-li stupně 10% všeho obyvatelstva, bude zřizování vztahováno pro některé obce knihovna společná, s nemnohým příspěvkem každé národnostní obce. Běží uceli pravidla nařízení. Nežádá-li obec menšinnou knihovnu podle ustanovení tohoto zákona a prováděcího nařízení, jež k tomu bude vydáno, může takovou knihovnu zřídit ministerstvo školství a národní osvěty samy na útraty obce.	573 § 3. Úplně vyhovoud knihovna skládá se z půjčených knih, článků časopisů a knihovny přírodní. § 4. Nařízení bude stanoveno minimální program, který v obcích, kde jest aspoň obecní škola, má být proveden nejméně do jednoho roku, pokud však taková obec neobsahuje počtu 400 obyvatel, do dvou let od doby, kdy tento zákon vstoupí v platnost. Stejně bude stanovena řada, do které jest proveden minimální program v ostatních obcích. § 5. Náklad na zřízení a udržování veřejné knihovny hradí politická obec jako řádové vydání obecní. Řádové členské, jakou obec má vnovatí, namo účtu, bude určena nařízením. Při tom však jest zachován zásad, že náklad jest určený počtem obyvatelstva (přibližně národnostní menšiny) a to ročně 30 h a t k K za každého obyvatele (přibližně národnostní menšiny). § 6. Předsbíl v obci, ve které má být zřízena obecní veřejná knihovna, již náležá knihovna, vybudovaná ustanovení § 1, mále tato knihovna budle a) převzata býti obcí, nebo b) zřízená dosavadními vlastníky, jenž se dostane každého roku od obce subvence ve výši zřizovacího nákladu knihovny. Provo- dění nařízení ustanoví, jak bude tato subvence roz- vřena na výlohy správy a na zakoupení nových knih, a moravi otázku vlastnictví, nové zakou- pení knih i jinou inventáři. V obou případech jest náklad knihovna podřezána ustanovením tohoto zákona, zejména též co do správy. § 7. Knihovna řídí knihovna řada 4-8 členná, jak může být nařízen; podléhá členní ustanovení obecního zastupitelstva z veřejných občanů, k nim přistoupí jednací místní komise obecní a oby- teli náleží tato členové komise z pravidelných výměnůvlastních posledního období. Pokud veřejná knihovna v místě dosud neexistovala a nebylo tudíž vyplácetelné, důlna komise členy vybrat z místních občanských úředníků. Funkce členní knihovny řady jsou neobdobě s trváním dva roky. Obdobně některý z členní knihovny řady, buď na zbytek funkčního období ustanoven člen nově složenou komisí, jakýmž dnem k člennímu nezávadnému. Pro knihovnu menšinnou (i je-li národním oddělením knihovny všeobecné) jest řídí zvláštní rada knihovny, jejíž členové musejí být příslušnými národnostmi, pro ně knihovna se zřizuje. § 8. Práva a povinnosti knihovny řady, která se schází aspoň jednou za čtvrt roku, jsou: a) aby inspekce knihovny a síly výpo- měné a usnadnila se, aby jim vydávající kni- hovny poukazal odměnu, nebo plat podle § 9. b) aby vedla finanční správu knihovny. c) aby rozlozila pro národní knihovnové o nákupu nových knih a vydávacích neobdobě. d) aby ustanovila pravidla pro půjčování knih i používání článků a jiných zřím knihovny včel vydávatelé i ostatní veřejnost. e) aby o své činnosti podávala ročně písem- nou zprávu obecnímu zastupitelstvu. Obecní zastupitelstvo, je zavázáno, aby o ustanění knihovny, zejména též o stavbě zvláštní budovy, dohodlo se předem s knihovnou radou. Jestliže se shody nedocílí, rozhodne ministerstvo školství a národní osvěty. § 9. Agendou knihovny pověřil se zvláštní knihov- ník, který má v knihovně řadu bít poradčí. V ob- cích, jež mají více než 10.000 obyvatel, bud plat jich vyměřen tak, aby knihovník mohl se věnovati cíle jen tomuto povolání, v ostatních obcích bud stanovena odměna dohodou. § 10. Některé obce může zřídit společnou knihovnu speciálního rázu v místě, o němž se dohodou. To však je neobdobě zřizováno vůči knihovnám místním. § 11. Dozor nad řádnou působností všech veřej- ných knihoven náleží ministerstvu školství a ná- rodní osvěty, které zřídí potřebné knihovny in- struktory a ročníkům s končnou plátností, o všech sporých otázkách veřejných knihoven. Zejména může ministerstvo, neb řád, jen k tomu znamená, náležá-li toho potřebu, rozestati kni- hovny řadu, zříditi zvláštní orgán náhradní, zho- viti členství jednotlivých členů knihovny řady a jmenování nových členů. Stejně může být od- stráněti i knihovník, jehož činnost by nevyhovová- vala účelu tohoto zákona. § 12. Provedení tohoto zákona pověřuje se mi- nisterstvo školství a národní osvěty a minister- stvo vnitra. T. G. Masaryk v. r. Tusar v. r. Svehla v. r. Haberman v. r.
---	---	--

Sbírka zákonů a nařízení státu československého.

Částka XVI.

Vydána dne 17. února 1920.

Obsah: (Čís. 80—87.) 80. Zákon o pamětních knihách obecních. — 81. Zákon, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě. (Zákon přidělový.) — 82. Zákon, kterým se upravují právní poměry domovníků. — 83. Zákon o prozatímní správě advokacie. — 84. Zákon, kterým se zrušuje § 5 zákona ze dne 28. března 1918, čís. 115 ř. z., jímž se ustanovuje zvýšení nejnižšího příjmu a odpočinkových platů katolických duchovních správců. — 85. Zákon o prémiové státní půjčce Československé republiky. — 86. Zákon o Masarykově Akademii Práce. — 87. Zákon, kterým se povoluje úvěr a zřizuje stavební fond pro nové stavby parlamenta, budov státních úřadů ústředních, vysokých škol a jiných monumentálních státních budov.

Čís. 80.

Zákon ze dne 30. ledna 1920 o pamětních knihách obecních.

§ 1.

Každá politická obec jest povinna založiti a vésti pamětní knihu obecní.

§ 2.

K založení a vedení pamětní knihy obecní zřízena budí v každé obci komise. Zápisy provádí kronikář, ustanovený obecním zastupitelstvem, za přiměřenou odměnu.

§ 3.

Provésti zákon ukládá se ministru školství a národní osvěty a ministru vnitra.

§ 4.

Zákon nabývá platnosti dnem vyhlášení.

T. G. Masaryk v. r.

Tušar v. r.

Habrman v. r.

Švehla v. r.

Čís. 81.

Zákon ze dne 30. ledna 1920,

kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě. (Zákon přidělový.)

Část I.

O přidělu.

§ 1.

Zabranou a převzatou půdu, pokud jí stát sám nepodrží nebo nepoužije k účelům všeobecně prospěšným, přidělí pozemkový úřad:

1. jednotlivcům a to malým zemědělcům, domkářům, drobným živnostníkům, zaměstnancům zemědělským i lesnickým a bezzemkům, a to zvláště legionářům a příslušníkům ozbrojené moci československé, jakož i pozůstalým no těch z nich, kteří padli ve válce za vlast nebo zemřeli následkem služby válečné, a válečným invalidům a pozůstalým po vojinech, kteří padli neb zemřeli následkem služby válečné;

2. sdružením, která se skládají z osob uvede-
ných pod číslem 1;

3. osobám jmenovaným v §u 5 tohoto zákona;

4. sdružením zemědělským a spotřebním (§§ 6 a 7);

5. obcím a jiným veřejným svazům;

6. jiným osobám právnickým, ústavům a zařízením k účelům vědeckým, lidumilným a obecně prospěšným.